

Köleliği Var Eden Bir Özgürlük Tanımı Olarak *Eleutheria*

Eleutheria as a Revelation that Echoes Dominancy

Haktan KALIR*

Öz

Bu makalede, *eleutheria* kavramının Antik Yunan'da ne anlama geldiği, kavramın ne tür bir egemenlik tanımı kurduğu ve nasıl bir siyaset yarattığı incelenecektir. Üç bölüme ayrılmış incelemenin ilk bölümünde, *eleutheria* kavramı üzerine yapılmış olan semantik çalışmalar ele alınacak, burada konu edilen etimolojik analizler ve kavramsal yorumlar çalışmanın tamamına temel oluşturacaktır. İkinci bölümde ise *eleutheria*'nın tanımladığı özgürlüğün nasıl bir vatandaşlıkla ilişkilendiği, *eleutheria*'nın iş (*ponos*) ile irtibatı ve Antik Yunan'da işin önemli bir kısmına ortak olan ancak vatandaşlıktan dışlanan kölelerin ve köleliğin Atina'daki etkileri incelenecektir. Bu bağlamda, *eleutheria*, toplumdan reddettikleri ile bir egemenlik ilişkisini pekiştiriyor mudur, sorusu irdelenecektir. İncelemenin son bölümü ise kölelerin Atina'daki konumlarına nasıl iştirak ettiklerine, bu konuyla nasıl müzakere ettiklerine odaklanacak ve özgürlüğün köleliği pekiştiren ilişkilendirmelerinin yapısına ve bu yapının *polis*'ler arasındaki egemenlik düzeyine etkilerine göz atılacaktır. Araştırmanın maksadı, *eleutheria*'nın henüz kelime anlamında bulundurduğu aidiyetin, özgürlüğü bir egemenlik ve müdahillik ilişkisine dönüştürdüğünü ve bu sebeple egemenliğin yahut köleliğin yokluğuna atıfta bulunmadığına dair bir sonuca ulaşmaktır.

Anahtar Sözcükler: *Eleutheria*, Antik Yunan, özgürlük, kölelik, egemenlik

Abstract

This article will examine what *eleutheria* meant in Ancient Greece, what kind of sovereignty it established and what kind of politics it created. In the first part of the research, semantic studies on the concept of *eleutheria* will be discussed and the etymological analyses and conceptual interpretations discussed here, will form the basis of the whole study. The second part will look at how the freedom defined by *eleutheria* is related to citizenship, *eleutheria*'s connection with labor (*ponos*), and the impacts of excluding slaves from citizenship despite their significant labor contribution in Ancient Greece. The last part of the research will focus on how slaves participated in and interacted with their position in Athens. It will also examine the structure of freedom that reinforces slavery and how this structure affects the degree of sovereignty among the *poleis*. The purpose of this research is to reach a conclusion that the belongingness that *eleutheria* has in its core, transforms freedom into a relationship of sovereignty and involvement, and therefore it cannot refer to the absence of slavery or sovereignty.

Keywords: *Eleutheria*, Ancient Greece, freedom, slavery, sovereignty

* Hacettepe Üniversitesi, Ankara, Türkiye. E-posta: haktan.kalir@hacettepe.edu.tr. ORCID: 0000-0001-7595-8000

1. Giriş

“Yerdeniz Büyücüsü”nde bir büyücünün tüm yaşamı, kendisine ustası tarafından verilen ismi diğer herkesten saklamasına bağlıdır çünkü büyü tıpkı gerçeklik gibidir ancak etkileyebileceği öznelerle ulaşır (Le Guin, 2017). Böylece bilinmeyen üzerinden tahakküm kurulamaz olur ve büyücü bir bilinmeyen olarak kendi olmaya devam eder. Kendisi olmaya devam edenin başkası tarafından idrak edilmesi, değiştirilmesi, reddedilmesi mümkün olamaz. Büyücü, ismi kendisinde saklı bir keskinliğe sahip olduğunu bildiği sürece ona yöneltilen her isim ancak bir ithamdan ibaret olur ve böylece etkilerden azade bir özgürlüğe kavuşur; hür oluş, Le Guin’de kimsenin karışamadığı bir benlik muktedirliğidir. *Eleutheria* da bir kavram olarak idrak ettiren, değiştiren, reddettiren bir kavramdır. Bu çalışmada bu sebeple *eleutheria*’nın bir kavram olarak neyi içlediği ve neyi dışladığı incelenecektir.

Eleutheria kavramını ele alan çeşitli bir literatür olduğundan bahsedilebilir. Fakat *eleutheria* kavramı farklı farklı boyutlarıyla ele alınmıştır. Bu literatür ele alındığında literatürün yaklaşık altı sınıfa ayrılabilir. Bu sınıfların ilki, kavramı etimolojik bir köken incelemesine tabii tutan ve bu nedenle kısıtlı eleştirel yorumlar sunan sözlük şeklindeki incelemelerdir (Albanidis & Evangelia, 2008; Cassin, 2014). İkinci sınıf, kavramı yalnızca filozof metinleri üzerinden okuyan (Cuffel, 1966; Wood, 2013, s. 68-110) dolayısıyla filozofların temelde yanlış olan ve tarihe karışan müdahalelerini azımsayan okumalardır (Filonik, 2019; Hansen, 2010; Sylvester, 1999). Üçüncü sınıfta, Antik Yunan’da emekle ilgilenmelerine rağmen *eleutheria* gibi emeğin özgürlüğünü doğrudan belirleyen bir kavramı araştırmalarının merkezine almayan dolaylı *eleutheria* araştırmaları bulunur (Balme, 1984; Cartledge, 1988; Kyrtatas, 2011). Dördüncü sınıfta, özgürlükle ilgilenmelerine rağmen, Antik Yunan’da kişi ve polis özgürlüğün ana nitelendiricisi olan *eleutheria*’dan ya hiç bahsetmeyen ya da kavramı yalnızca Antik Yunanca bir kelime olarak içeren araştırmalar bulunur (Finley, 1964; Sears, 2015; Silver, 2006). Beşinci sınıf ise *eleutheria*’yı ya merkezine alan ya da onu Antik Yunan’daki özgürlük tarifleri için bir karşılaştırma ögesi yapan gruptur (Edge, 2013; Janik, 2003; Küçükler, 2019). Bu gruptaki tek eksiklik ise *eleutheria*’yı Antik Çağ’ın oldukça kısıtlı bir aralığına sıkıştırarak şekilde belirli bir dönemde incelemeleri ve dolayısıyla onun modern demokrasilerdeki özgürlüğü etkileyen kurucu özelliğini azımsamalarıdır. Ancak *eleutheria*’yı böylesine tarihsel bir şekilde demokrasilerin tümünde doğrudan siyaset ve siyasal olanın karar verilmesine başat bir yere koyan incelemeleri oluşturan altıncı grup bile (Wood, 2008; Wood, 2013) kölelerin *eleutheria* ile olan ilişkisini ve onların ekonomik varlıklarının özgürlüğü ne derece mümkün kıldığını azımsayarak eksik kalır (Deene, 2011; Vlassopoulos, 2007; Wedin & Wilén, 2020).

Eleutheria’yı inceleyen grupların önemli bir kısmında iki temel seçimin ürettiği eksiklikler vardır: (i) *Eleutheria* nadiren disiplinlerarası okumalara tabii tutulmaktadır ve bu nedenle tümüyle felsefi, hukuki ya da ekonomik bir kavram olarak incelenmektedir; (ii) *Eleutheria* çoğunlukla tarihi bir kavram olarak incelenmekte ve onun modern demokrasilere kadar ulaşan etkisi kritik bir şekilde azımsanmaktadır. Bu makalenin temel amacı metinler arası bu kopukluğun kapsamlı bir eleştirisini sunmak ve literatürde eksik olduğu düşünülen disiplinler, metinler ve tarihler

arası bir *eleutheria* okumasını gerçekleştirmektir. Makale bu nedenle öncelikle *eleutheria*'ya bir bağlam okuması yapacak, onu hem dönemin hem de sonrasının tarihsel koşullarındaki çatışmalar içerisinde değerlendirecektir. Sonrasında Antik Çağ'da ötekileştirilmiş olanların özgürlük ile kurdukları ilişkiye bakılacaktır. Bunu takip edecek şekilde *eleutheria*'nın nasıl kişisel bir özgürlük olmaktan çıkarak *polis*ler arası sıradüzeni belirleyecek siyasi bir karar vericiliğe dönüştüğü incelenecektir. Böylece filozofların metinlerinde ideal olanın tasvirlerinden biri olarak *eleutheria*'dan değil, doğrudan doğruya Klasik Dönem Yunan toplumlarının siyasal düzenlerinde başat bir kavram olarak *eleutheria*'dan söz edilecektir. Araştırma, siyaset üstü kılınmış ve elit metinlerinin okumalarına sıkıştırılmış bir kavram olarak *eleutheria*'yı yeniden siyasetin konusu kılan bir literatür sunarak *eleutheria*'nın ekonomik, politik bir eleştiri ve incelemesini sunmaktadır.

2. *Eleutheria*: Anlamları, Bağlamları ve Yorumları

Foucault, “*Kelimeler ve Şeyler*”de anlamın teşhir de edildiğinden söz eder; kelimelerin ve şeylerin kategoriler, standartlar ve kökenler ile izah edilmesi belirli bir tanımlama içerir ve böylece kelimeler ile şeyler görünür kılındıklarında bu görünen şey müdahale edilmiş bir anlama dair olur (2001). Yani iktidar yalnızca karartmaları, yasakları uygulayan değildir, iktidar aynı zamanda neyi gösterdiğini belirleyecek bir şekilde bir açığa çıkartıcıdır da. *Eleutheria* da özgürlüğü içeren, özgürlükle bağlantılı kavramlardan biri olarak açığa çıkartmalara ve karartmalara birden fazla bağlamda sahne olur: Öncelikle kavramın kendisi, kimin özgür olacağını teşhir eder, bu kavramın kendisindeki teşhirdir. İkinci olarak kavrama müdahalede bulunan düşünürler, siyasetçiler, halklar vardır ve bunlar da kavramı kendi müzakereleriyle yeniden teşhir ederler. Bu bölüm de bu sebeple *eleutheria*'nın anlamları, bağlamları ve yorumları üzerine ayrılmıştır.

2.1 *Eleutheria*: Anlam

Eleutheria, Foucault'nun sözünü ettiği teşhire, daha doğduğu zamanlarda neşredilmişti. Teşhir ettiği anlamlar, temelde aynı egemenliğe atıfta bulunurken birden fazla ifadeye sahipti. Hansen, Antik Yunan'da *eleutheria*'nın anlam ifadelerini şu şekilde sıralamıştır: (1) *Doulos* yani köle olmamak, özgür olmak. (2) Vatandaş olarak doğmak. (3) Tiranlık düzenine tezat olarak demokratik bir özgürlük içinde olmak. (4) Oligarşilerdeki seçkin azınlığa karşıt olarak demokratik yönetimlerdeki sıradan, hatta yoksul ama özgür vatandaş olmak.¹ (5) Sadece demokrasilere özgü olarak yönetmek ve karşılığında yönetilmek özgürlüğüne sahip olmak. (6) Kişi ya da otoritelerin baskılarından özgür biçimde ancak demokratik yasalarla sınırlandırılmış olmak. (7) *Polis* için,

¹ Bu maddede bahsedilen ve makale boyunca sözü edilen demokrasi ve oligarşi geriliminin köklerinin görülebilmesi için erken Helenistik Dönem'de demokrasiyi, oligarşiyi inceleyen şu yol gösterici üç kaynağa bakılabilir: (1) Müller, C. (2018). *Oligarchy and the Hellenistic city*. Börm, H. & Luraghi, N. (Dü.), *The Polis in the Hellenistic World* içinde (s.27-52). Stuttgart: Franz Steiner Verlag. (2) Price, S. (1991). *The history of the Hellenistic period*. Boardman, J., Griffin, J. & Murray, O. (Dü.), *The Oxford History of Greece and the Hellenistic World* içinde (s. 364-389). Oxford: Oxford University. (3) Raaflaub, K. A. (2010). *Aristotle and Xenophon on democracy and oligarchy*. Los Angeles: University of California Press.

bağımsız olmak. (8) Birey için, arzulara teslim olmamak ya da arzulardan bağımsız kalmak. (9) “İş görmek” zorunluluğundan bağımsız olmak ya da boş zaman özgürlüğüne sahip olmak (2010, s. 2-9). Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde Hansen’in konu etmiş olduğu farklı anlamlar, bir izleğe dönüşecektir.

Cassinè göre ise *eleutheria*, özgür olmanın yanında halka ait olmayı da niteler (2014). Yani barbar olanın karşısında yapabilen, edebilen, muktedir olanı nitelerken onun, kendi halkına ait oluşunu da niteler; barbar olmayanın barbar olmayışıyla edindiği özgür olabilmeye işaret eder. Cassinè göre kelime bu doğal gelişim gibi bir ilk anlamla halka ait olmak gibi bir ikinci anlam birbirlerinin içinde böylece bulunur (2014). Burada doğal gelişim tıpkı gövermek gibi kimi insanların da tıpkı dallarda beliren çiçekler, yapraklar gibi belirli bir ağaca ve onun köküne sahip olabildiği için var olabildiği anlamına denk gelir. Özgürlük burada doğaldır, biyolojiktir. Bu varsayımda bazı Yunanlılar onurlu Yunanlılık köküne bağlı olarak Yunan kültürünün özgürlüğünü içerirler. Neredeyse tüm metinlerde yalnızca Yunanlıları – dolayısıyla incelememin konusu olan Atinalıları da – içeren ve diğer tüm özneleri reddeden bu kelimenin sesleniş biçimi de böylece ortaya çıkacaktır: “Yönet ki yönetil” gibi bir vatandaşlığa sahip olan Atina vatandaşlığı Roma Tanrısı Janus’un iki yüzünü özgürlükte de var eder. Böylece “Özgür olana ait olan özgürdür” gibi Yunanlılığa, Atinalılığa ve vatandaşlığa atıfta bulunan bir özgürlük kurulu. *Eleutheria*’nın bir başına bireyin özgürlüğü olmayışı ve içerisinde “halka ait olma”yı içermesi de bu metnin neden köleliğe, çalışmaya ve ekonominin Atina’daki alanına ilgi gösterdiğini açıklar niteliktedir. Çünkü *eleutheria*, özgürlüğü tanımlarken kurduğu halkı kölelik, çalışma ve ekonomi ile belirleyen bir bağlamın içerisinde yetiştirir. Atinalılık egemenlikler, haklar ve yükümlülükler ile kurulu bir aidiyettir.

Wood, *eleutheria*’nın başka hiçbir dilde olmadığını söylerken Atina’nın da tarihin başka hiçbir yerinde bulunmayan özgüllüğüne atıfta bulunur (2013, s. 41). Wood’a göre özgürlük, yurttaşlığın bir özelliği olarak yurttaşın asla bürünemeyeceği esareti, ondan azadeliği vurgular (2013, s. 42) ve bu sebeple Wood için *eleutheria* Atina’nın nevi şahsına münhasır demokrasısından ayırt edilemeyecek bir şekilde *demos*’un efendilerden bağımsız olması anlamına gelir (2008, s. 239). Atina, kendi yarattığı Janus ile ancak birbirlerine bakacak iki yüz yaratmış gibidir. Atina özgüldür, Atinalılık özgüldür ve bu iki özgüllüğün parçası olanlar özgür olabilir. Bu çalışmada bu özgüllüğün nelerde oluştuğu; örneğin çalışmaya, köleliğe, cinsiyete, vatandaşlığa nasıl atıflar barındırdığı incelenecektir. Çünkü *eleutheria* henüz kendi içerisinde bir “halk”tan söz ediyorsa bu halk nelerle kuşanmıştır? Bu halkın vatandaşlığı neleri içermektedir? *Eleutheria*, atıfta bulunduğu halkın kendisini ayrı kıldığı alanlar söz konusu edilmeden, eksik bir izahata sahip olarak noksan kalacaktır. Örneğin, Hansen’in metinlerde *eleutheria* için bulduğu ilk anlam olan “köle olmama”nın sınırı, bu halkın hangi eylemlerinde belirlenir? Çünkü Finley’in gösterdiği üzere dönemin en fazla kölesine sahip olan Atina’da özgürlük, başkalarını köle edebilme anlamına da gelecektir (1964). İncelemenin ikinci ve üçüncü bölümü bu sebeple kölelik ile özgürlüğün ilişkisine ayrılmıştır. Ancak bu ilişkiyi irdelemeden önce *eleutheria*’nın tarihsel arka planını ve özellikle seçkin düşünürlerin bu kavrama getirdiği yüklerden söz etmek gereklidir çünkü Atina’daki halka yönelik de muğlak bir tartışma mevcuttur. Bu sebeple MÖ 5. ve 4. yüzyıldaki

Atina'nın siyasi, ekonomik ve kültürel yapısına *eleutheria* ile ilişkiler üzerinden göz atmak yerinde olacaktır.

2.2 *Eleutheria*: Bağlam

Atina'da halk kimdir? Atina'da halkın kim olduğu noktasında kimin söz hakkı vardır? Bunun için MÖ 5. ve 4. yüzyılda *demos*'un gücünden söz edilebilir ki *demos*'un halkın bir parçası olması, *eleutheria*'ya getirilen anlamları da dönüştürecek bir izlek yaratacaktır.

MÖ 7. yüzyıldan itibaren askeri kuvvet için kaynak oluşturan *demos*'un aristokrasi karşısında güç sahibi olmaya başladığı ve bu gücü Atina *polis*'ini *demokratia*'ya dönüştürecek bir ivmeye dönüştürdüğü söylenebilir (Küçükler, 2019, s. 720-721). Wood'a göre demokrasinin Atina'daki bu evrimi, sivil yasaların ve kimliklerin yükselişini sağlamış yani akrabalığa dayalı ilişkilerin silinmesine sahne olmuş, *polis*'in bu ilişkilerin yerini alan bir yönetime dönüşmesini gerçekleştirmiştir (2013, s. 43). Wood, bu süreçte özellikle önemli yere sahip olan iki reform olarak Solon ve Kleistenes reformlarından ve bu reformlara eşlik eden *isonomia* kavramından söz eder. Wood'a göre, demokratikleşme sürecine işaret eden bu reformlar *themis*'den *nomos*'a geçişi şöyle gerçekleştirmiştir: (1) Solon'un *Seisakththeia* olarak adlandırılan yasaları, toprağa bağlı borçları ve genel borç karşılığı olan kölelikleri kaldırmış, böylece büyük toprak sahiplerine karşı yurttaş köylüler korunabilmiş ve onların köleleşmelerine neden olan zorunlulukların ortadan kalkmasıyla özgürleşebilmişlerdir. (2) Kleistenes reformları ise *demos*'u "*hetairoi*" (yoldaşlar, ortaklar topluluğu) olarak ilan etmiş ve bu şekilde kapalı bir ortaklar topluluğu olan aristokrasinin hükümranlığı kırılmış, yoldaşlık *demos*'a yayılmaya başlamıştır ki *demos*'un buna tepkisi ise kendilerinde tanınan bu gücü korumak olmuştur. (3) Bu reformların gelişimine iştirak eden "*isonomia*"nın modern anlamdaki ifade özgürlüğünü açacak bir şekilde fakir ve zenginlerin eşit katılım özgürlüğünü içermesi, yasalar önündeki eşitliği de demokrasiyi de dönüştürmüştür (2013, s. 45-48). Böylece ortaya çıkan şey, köylülerin ya da kırsaldaki halkın da yurttaş olduğu bir *polis* düzenidir. Halkın kadınları, köleleri ve yabancıları kendi içinden dışladığı ancak aristokrasi ile ekonomik bir seçkin tabakasıyla daralmadığı bir statü böylece vuku bulur. *Polis*'in kendi içerisinde var ettiği ayrımlar bunlardır, peki *polis* kendisini dışarıdan nasıl ayırır? Bunun için *eleutheria*'nın bir kavram olarak çıktığı tarihsel karşılaşmaya bakılabilir.

Burada şu soru sorulabilir: Yunanlıların şanlarını ve tarihlerini kutladıkları bir özgürlük oyununa, olimpiyatların kutsiliğine ve Yunan mekanları ile tarihlerinin hafıza etkinliğine ve Zeus'a ismini verecek olan *eleutheria*'nın (Albanidis & Evangelia, 2008) Atina ile ilişkisi ne ölçüde gerçekleşmiştir? *Eleutheria*, bir karşılaşmanın sonucudur denilebilir. Raaflaub'a göre *eleutheria*, Antik Yunan'da Pers tiranlığının yarattığı korku ile bir karşı kavram olarak ortaya çıkmış ve zenginleşmiştir, bu karşılaşmadan önce *eleutheria* siyasi bir kavram olarak yoktur çünkü kendisinin varlığına ihtiyaç duyulmamıştır (aktaran Edge, 2013). Pers-Yunan, tiranlık-demokrasi, köle-özgür arasındaki bu ayrımda ikincisini öven ve ikincisinin üstünlüğünü, özgüllüğünü savunan kavramların ortaya çıkması bu karşılaşmanın yarattığı infialdendir. Özellikle MÖ

5. yüzyıldaki Pers akınlarının Yunanların kendileri üzerindeki kültürel kimlik tanımları ve düşünceleri üzerinde bir farkındalığa sebep olmuştur (Janik, 2003, s. 11). Platon'un ütopyasında böylesi karşılaşmalara ve bu karşılaşmalardan sağ çıkmaya verilen önem, askerlere verilen öneme dönüşür (Cuffel, 1966, s. 335). *Eleutheria*, bu sebeple tıpkı askerlerin ütopyalardaki egemenliği gibi korkudan da beslenmiş bir ayırım kararıdır. Atinalılara özgü böylesi bir özgürlüğün kurucu bir özelliği, Yunanların kendilerini tanımlayışlarında barbarlardan tamamıyla ayrı olmalarına, herhangi bir ortaklığın bulunamayacağına yönelik ısrarlarıdır. *Eleutheria* bu sebeple barbar ol(a) mamayı anlatır. Yunanlıların nasıl Yunanlılarca köle kılınmaya çalışıldığına ileride değinilecektir. Ancak ondan önce, *eleutheria*'nın yorumları üzerinden *demos* ile seçkinler arasındaki gerilimin ve bu iki unsurun özgürlüğe kattığı anlamların incelenmesi, kölelik ile özgürlük arasındaki nihai ilişkinin takip edilebilmesi bakımından önemlidir.

2.3 *Eleutheria*: Yorum

Eleutheria, Pers tehlikesi karşısında siyaseten yeni yeni kullanılmaya başlanmasının ardından yeni bir çatışmaya sahne oldu. Öyle ki bu çatışma içinde özgürlüğün anlamına yüklenen çoğu zaman sınıfsal anlamlar ile özgürlük, ya *polis*'e zararlı ya da *polis*'in özünü oluşturan kimi tanımlamaları içerdi. *Eleutheria*'nın yani özgürlüğün bu çatışmasını gösteren temel argümanın ise özgürlüğün, kişinin istediğini yapması olarak yorumlanması gösterilebilir. Filonik'in tespitine göre (2019, s. 12) *eleutheria*'nın, "istediğini yapma" olarak değerlendirilmesi, Platon ve Ksenophon gibi düşünürlerin demokrasinin, bilgisizler tiranlığına dönüşmesine yol açacağını söylerken kullandıkları ana temalardan biriydi. Oysa Filonik'in gösterdiği üzere *eleutheria*, Platon ve Ksenophon'un onu demokrasinin kötülüğüyle ilişkilendirmelerinden önce Atinalılar tarafından tiranlığın eleştirisi ve demokrasinin övgüsü için kullanılan bir tanımlamaydı. Tiranlar istediği gibi kendi kişisel çıkarları için *polis*'i yönetirlerdi ve demokrasi bunu değiştirdi yönünde bir anlatı mevcuttu. Buna göre demokrasi karşıtı düşünürler, özgürlüğün barındırdığı gerçek ifadeyi, kendi eleştirilerine uyarlamışlardı.

İsteddiği gibi yaşama ya da istediğini yapma yönündeki anlamın etkisine odaklanmadan önce düşünürlerin bilgiye, sınıflara ve ideale nasıl baktığını incelemek gerek. Aristoteles ve Platon demokrasiyi, özgürlüğü ve *polis*'in bunlarla olan ilişkisini yorumlarken demokratik eşitliği reddetmiş ve orantılı eşitliği önermişlerdir (Hansen, 2010; Edge, 2019). Filonik'in gösterdiği şekilde özgürlüğü tanımlarken kavramsal bir daraltmaya giden bu düşünürlerin demokraside de özgürlüğü daraltmayı seçmelerinde, bilgiyi ve bu bilginin kullanımını belirli hiyerarşilere ayırıyor oluşlarının yeri büyüktür. Wood, bunu Protogoras ve Platon arasındaki fark üzerinden okur. Wood'a göre Protogoras, demokrasi içinde demirciye de söz hakkı verir. Ona göre çıraklık ilişkisi bilginin aktarılışırken bilgi dolanan, öğretilen ve aktarılan bir şeydir ve bilginin bu olağanlığı sebebiyle herkesin diyebilecekleri, aktaracakları ve öğrenecekleri vardır (2008, s. 226-227). Oysa Platon, sanatı, zanaatı, beceriyi ifade eden *tekhne* kavramı ile farklı alanlarda bilgiye muktedir olan özneleri seçer ve böylece farklı alanlarda *tekhne*'ye sahip olanları, bu oldukları alanlarda söz hakkına kavuşturur. Platon'da bilgi, olağan olarak dolaşıma girmez. Bilgiye ancak kimi öznelerce

erişilebilir ve bu ayrıcalıklı ulaşmaya muktedirlerin erdemi övülür, sonuç olarak *politike tekhne* yani politika sanatına, bunun bilgisine sahip olan kişi politika yapacakken demircilik sanatına, demircilik bilgisine sahip olan kişi sadece demir dövecek olur (2008, s. 227-228; 2013, s. 77-94). Bu, bilginin ve ona ulaşanların hiyerarşisidir. Bilginin karar veren özneyi belirlediği, bilgiye muktedir olanın vatandaşlıktaki yükümlülükleri kuşandıkları ve *polis*'in bilenlerin, muktedirlerin, müdahillerin kararlarıyla yürütüldüğü bir çağda *tekhne*'nin getirdiği sınırlamalar aslında Platon'un idealler vasıtasıyla önerdiği şekilde *polis*'in yönetiminden *demos*'un dışlanmasıdır.

Aristoteles'in doğal hiyerarşisi ise yine *demos*'un dışlanmasına yol açacak ikilikleri var eder. Wood'a göre Aristoteles'in yazdıklarında efendi-köle, erkek-kadın, yetişkin-çocuk ikiliklerindeki ilk kavramların üstünlüğüne aristokrat-sıradan, boş zamanı olan-boş zamanı olmayan, koşul-parça, gerekli-saygıdeğer, *kaloikagathoi* – *khrestoi* kavramları eklenir ve böylece *demos*'un şehri oluşturan çoğunluğu, *polis*'te düzenin işlemesi için gerekli ama *polis*'in kendisi için koşul olmayan kitleye dönüşür (2008, s. 255-260; 2013, s. 95-110). Yani *demos polis* için araçsal bir öneme sahip olur; *polis* onlarsız yönetilir ancak onlarsız olmaz.

Burada Foucault'nun anlamların teşhirine ek bir kavram olarak Nietzsche'nin “kara vicdan”ından söz etmek gerekir. Nietzsche, egemenin kendi eylemleriyle bir uzam var ettiğini ve bu eyledikleriyle bir hafıza yarattığını söyler. Nietzsche'ye göre, bu hafızanın önerdiklerinin aksine bir şey öneren her şeyi suçlaştırılır, hafızanın sürekliliğini sağlayan şeyse egemen olana dönüştürülür ve bu suçlu-egemen ikiliği suçluyu buyruklaştıran bir kara vicdan yaratır (Butler, 2005, s. 71-77). Demokrasi karşıtı bir direncin *eleutheria*'ya müdahale etmesi de bu kara vicdanla gerçekleşir. Demokrasi karşıtı düşünürler, *eleutheria*'ya zamanla farklı anlamlar vermişlerdir. Buna göre, *eleutheria* demokrasi karşıtı metinlerdeki ilk kullanımlarında toplumsal düzensizliğe, aşağılığa atıfta bulunurken sonrasında ayrıcalığa dönüşür ve yalnızca seçkinlerin doğuştan gelen ayrıcalıklarıyla sahip olabilecekleri bir özgürlüğü nitelemeye başlar. Demokrasi karşıtı metinlerdeki ortak tek şey *eleutheria*'nın her seferinde *demos*'u dışlayacak bir şekilde tanımlanmasıdır (Wood, 2008, s. 256). Seçkinlerin tanımlarındaki bu değişim, *demos*'un *polis*'teki gücünün yükselişinden kaynaklanır. *Eleutheria*'yı *demos*'u suçlayacak bir kara vicdana dönüştürmeye çalışan bir tavrın söz konusu olduğu söylenebilir. Oysa seçkin bu tanımlamaların dışında seçkinlerin dayattığı “*arete*”ye (mükemmellik²) karşılık “*eleutheria*”nın (özgürlük³) politikleşmesi, bu kavramların birbirlerine koşut olmaları, sıradan vatandaşların demokraside ısrarcı olmaları ile gerçekleşmiştir (Sylvester, 1999, s. 5). *Eleutheria*'nın anlamını *demos*'lar dayatmıştır denilebilir.

² *Arete*, eski Yunanca'da erdem, fazilet, yiğitlik için kullanılan bir kavramdır. Kavram aynı zamanda *arete*'ye sahip olanlar olarak *aristo*'ya dönüşür ve en iyiler olarak aristokratları gösterir. Türkçede rahat anlaşılabilmesi için mükemmellik ifadesi kullanıldı ancak siyasi yüklü anlamı da düşünüldüğünde aliyi gibi siyasi bir kavram da yahut içindeki istisna vurgusu nedeniyle müstesna da kullanılabilir. Ayrıntılı tartışmalar için bkz: (1) Brown, R. M., & Elliott, J. R. (2022). *Arete in Plato and Aristotle: Selected Essays from the 6th Interdisciplinary Symposium on the Hellenic Heritage of Sicily and Southern Italy*. Fonte Aretusa: Parnassos Press. doi: 10.2307/j.ctv2w8kbjt. (2) Hall, R.W. (1963). 'Arete' in Pre-Platonic Thought. *Plato and the Individual* içinde (s. 34-54). The Hague: Springer. doi: 10.1007/978-94-011-9375-7_3. (3) Vassallo, P. (2004). “arête.” *Philosophy Now*, (45), 7-8.

³ Özgür kavramı elbette ki *eleutheria*'nın yerini alamaz ancak öz ve gür, özü ile gürleşen olarak *eleutheria*'nın öze ve gürlüğe olan bağını önemli bir şekilde vurgular niteliktedir.

Öyleyse mükemmel olan ile özgür olan arasındaki bu koşutluk nasıl ortaya çıkmıştır? Bu, yine demokrasi ile aristokrasi arasındaki gerilimden doğan bir durumdur. Sokrates'in Platon'un aktarıyla *polis*'i yüce bir ideal için tanımlaması, bu yüceliğe layık olanların mükemmel yönetimine atıfta bulunur. Böylece Platon'un *tekhne* ile yönetimi ayrıcalıklara bırakan yönetimi övülür, bunun karşısındaysa Protogoras'ta özetlenen düşünce vardır. Bu düşünce *polis*'i yüce idealler ile değil, sıradan vatandaşlar ile ilişkilendirir ve öyle tanımlar (Wood, 2013, s. 68-77). *Eleutheria*'nın karşısındaki *arete*, *demos*'un dışlanmasıdır. Mükemmele vakıf olmayanların dışlanmasıyla *tekhne*'nin sınırlaması yönetime yansır, özgürlük de ancak bu *tekhne* içerisinde tartışılacak bir daralmaya uğrar; *polis*'in özneleri belirlendikçe bu özneler üzerindeki tahakküm de belirlenir.

“*Eleutheria*”nın özgür adamın yanı sıra soylu olanda bulunmasında, “*eleutheria tekhne*”nin özgür ve soylu kişilerin uğraş alanlarında görülmesinde, “*eleutheria paideia*”nın yani özgür kişiye layık eğitimin de yine soyluluğun getirdiği olanaklarda aranmasında ve bu sayede soylu özgürün kendisini entelektüel gayelere, arkadaşlar ve kamuya hizmete adanmasında aristokratik bir özgürlük yorumu vardır. Bu aristokratik özgürlük yorumu içinde işçilere, özgür olmayanların uğraşlarına yer yoktur. Aristokratlar, hem doğumları hem de bu doğumun soyluluğunun getirdiği ayrıcalıklar ile kazandıkları konumun sonucu tek gerçek özgür kişilerdir (Raaflaub'dan aktaran Sylvester, 1999, s. 9). Böylece özgürlük de ona yetkin olanların payedarı olacak bir ayrıcalığa dönüşmüştür. Latour, egemenliklerin en önemli başarıları karar verilmiş bir merci ve temelde bir kurgu olduklarını karşısındaki öznelere unutturmalarıdır (1993, s. 13-48) derken bilimsel verileri de toplumsal sözleşmeleri de mutlak görmeyi reddediyordu. Çünkü egemenler, gerçeği inşa ederken onu sürekli kendi mutlaklıklarını onaylatan verili değerlere dönüştürüyorlardı. Buradaki unutturma oldukça siyasiydi.

Özgürlüğü, demokratik bir eşitlik ilkesinden aristokratik bir fark ilkesinde bulan böylesi yorumlar, *demos* ile *aristoi* arasında aristokratik bir tercih barındırırlar. Aristokratik bir vurgu ile özgürlüğün karar anı, seçkinlerin özgüllüğüne devşirilirken, kara vicdan ile karar vicdanı birleşir. Demokrasi karşıtlarının önerisi; *demos*'un, özgürlüğe katılımlarını unutturmasıdır. Filonik (2019), Aristoteles ve Platon'da bulunan özgürlük tanımı ile bu filozofların yaşadığı Atina'daki özgürlük tanımı arasında çelişki olduğunu söyler. Özgürlük tartışması bu iki filozofun metinlerinde nadiren geçer, bu tartışma olduğunda da filozoflar özgürlüğü “kişinin istediğini yapabilmesi” olarak tanımlarlar. Her iki filozof da kişinin istediğini yapabilmesinin demokrasinin tiranlığa dönüşmesinde başat rolünü vurgular. Ancak Filonik, döneme ait mahkeme kayıtlarına ve diğer filozofların metinlerine bakar ve bu kaynaklarda “kişinin istediğini yapabilmesi”nin yalnızca olumsuz bir anlamda kullanıldığını görür. Yani dönemin Atina'sı, özgürlüğü filozofların tanımladığı gibi tanımlamaz. Üstelik bu dönemde “kişinin istediğini yapabilmesi” demokrasiyle de değil aksine tiranlıkla ilişkilendirilir. Bu, her iki filozofun da seçici bir kavramsallaştırma yaptığını gösterir. Ayrıca Filonik'e göre (2019, s. 8) Atina'da yasa, evden/haneden ayrı tutulan bir kavram olmadığı gibi Atina'nın özgürlük ile olan ilişkisi de düşünürlerin aktardıkları gibi bireyin şehirdeki mutlak özgürlüğüne dair bir tanım değildi ve hatta bunun tam aksine özgürlük, sıradan insanlar için düşünürlerin tanımlarından hayli ayrılacak bir şekilde yasayla, görevlerle, yükümlülüklerle dolu bir atıfa sahipti. Öyleyse Atina'da özgürlük ile yasa birbirine oldukça

bağlı bir şekilde Yunan olmanın anlamlarıyla kuşanmıştır. Özgürlükler birer rol, konum şartları düzenine bağlı ve bu düzene yönelik gururun yarattığı vatandaşlık idealiyle kurulmuşlardır.

Eleutheria'nın *polis*'teki aristokrasi ve demokrasi arasındaki yönetim gerginliğinde dönüştüğü, daraldığı ve sonuçlandığı anlamların incelemesinde bu iki kanat arasında da ortak bir şekilde dışlanan bir öznenen söz edilebilir; "köle". Köleliğe bu dönemde yüklenen değerlerin tarihsel etkisi oldukça önemli olduğundan, köleliğin Antik Yunan'daki konumu, bağlamı ve etkileri izah edilmeden özgürlüğün açıklanması bir hayli güçtür.

3. Kölelik ve Yurttaşlık: Wood'un Yurttaş-Köylüsü, Çalışmanın Değeri, Bir Köle Toplumu Olarak Atina

Orwell'in 1984 kitabında Okyanusya'nın temel propagandalarından biri "Özgürlük köleliktir" argümanıdır ve bu argüman görüleceği üzere özgürlük fikrini kişinin mülkiyetine zararlı bir sorun olarak görür. Özgürlük ile köleliğin bu propagandada bir araya gelmesi tesadüf değildir. Dil, yüklü anlamlarının tanımlara etkisi ile özgürleşeni denetim altına alan bir özgürlüğü öne sürer; özgürlük kavramı Antik Yunan'dan beri kölelikle irtibatlı olduğu için özgür olanı denetleyen, özgürlüğü gözetleyen bir yapıya sahiptir ki örneğin siyahilerin özgürleşmesi süreci denetlenen, gözlenen, sorgulanan bir siyahi ötekiliğe sahne olmuştur (Woods, 1999). Özgürlük rollerle böylece kuşanmıştır; özgür olan denetlenendir. Özgürlüğün köle olan ve ol(a)mayan ile irtibatının ilişkilerine bakmadan önce Wood'un yurttaş köylüsüne, buna getirilen başlıca eleştirilere ve kölelik ile özgürlüğün iş ile irtibatına bakmak yerinde olacaktır. Özgürlüğün vatandaşlıkla irtibatının ortaya çıkartılması ve köleliğin bu süreçteki konumunun izahı amaçlanmaktadır.

3.1 Yurttaş-Köylü: Wood, Atina Demokrasisinin Biricikliği

Atina'yı köle ekonomisi olarak tanımlamak mümkündür ve sonraki bölümde Atina'yı bu merkezde incelemeyen önce Wood'un köle merkezli okumalara yönelik eleştirisine yer vermek tartışmayı derinleştirecektir. Çünkü Wood'un eleştirisi, bir yandan Atina'daki toprak-vatandaşlık ilişkisini göz önüne çıkartırken diğer yandan da özgürlüğün çağdaş tanımlarına Atina üzerinden bir eleştiri getirir. Bu çalışma nihayetinde Wood'un araştırmasının köleliğin *eleutheria* ile bağımlı göz ardı eden bir eksikliğe sahip olduğu argümanına katılır. Ancak bu Wood'un *eleutheria* incelemesini tümüyle terk etmek anlamına gelmeyecektir. Wood'un çağdaş özgürlük eleştirisinin *demos*'un efendisizliğini modern demokrasilere getirilecek bir eleştiri olarak okuyor olması, *eleutheria* incelemelerine nadide bir katkı sağladığı için burada işlenecektir.

Wood, Yunanlıların köleliği değil özgür emekçiliğini icat ettiğini söylerken Antik Yunan'a yöneltilen bakışın dönüştürülmesi gerektiğini önerir (2008, s. 213-218). Wood'a göre Antik Yunan çalışmalarının kölelik üzerine odaklanmalarının sebebi, Amerikan Devrimi'nin etkisi başta olmak üzere liberal değerlerle yüklü bir özgürlük tanımını barındırmasıdır. Atina'daki köylü-yurttaş, siyaseten oluşturulmuş mülkiyetlerle kuşanmış bir üst sınıfın sömürsünden

azade bir şekilde var olur ve bu sayede yurttaşlığın daraltılmadığı, ekonomik eşitsizliklerin siyasi alandan dışlanmadığı bir *polis*'te demokrasiye katılımıyla ekonomik eşitsizliğin de aşılmasını pekiştiren bir özgüllüğe sahip olur (2008, s. 211-274). Wood, Atina'nın güncel artı değeri gasp etme ekonomilerinden oldukça ayrı olduğundan söz eder. Bu farklılık onu gasp etmenin siyasi temsillerinden de oldukça ötede bir demokrasiye dönüştürür. Wood'a göre modern demokrasileri de etkileyen ekonomi yapısı, büyük topraklara bölünmüş az sayıdaki efendinin egemenliğinde çok fazla köleyi, çok borçlu köylüyü ve yayılmacı bir yönetimi içeriyordu. Oysa Atina'da küçük topraklara sahip çok sayıda yurttaş vardı ve bunlar az köleli, borçsuz köylülü demokratik bir yapı oluşturuyordu. Artık değerın gasp edilmemesi kritikti (2008, s. 220-223).

Wood'un analizi, *eleutheria* ile *demos*'un ilişkisini ve neden *eleutheria*'nın tarihin başka bir dilinde bulunamıyor olduğunu göstermek için yerinde bir izlek kuracaktır. Wood, özgürlüğün Antik Yunan ve Anglosakson geleneğindeki anlamlarını incelerken birbirinden oldukça farklı iki ayrı özgürlük bulur. Bu temel olarak kölelik, özgürlük ve demokrasinin bağlandığı bir alan olan ekonominin siyasi alandan dışlanıp dışlanmamasında ortaya çıkan bir farklılıktır: Wood'a göre yurttaşlık antik demokrasinin kurucu kavramıysa, Amerikan demokrasisinin başat olduğu liberal demokrasinin kurucu kavramı lortluktur. Çünkü Atina yurttaşı efendisizdi, herhangi bir ölümlünün hizmetçisi değildi. Ayrıca Solon, Kleisthenes gibi yasa koyucuların reformlarıyla gücü öne çıkartılmıştı ve konumu, herhangi bir aristokrat seçkin sınıfa hizmet borcuyla tanımlanmıyordu. Antik Yunan'da yurttaşlığın gerekliliği olan *eleutheria* yurttaşın efendilikten azade olmasını içeriyordu. Oysa Anglosakson demokrasinin Magna Carta'sı efendisi olmayan *demos*'un değil, efendilerin kendi feodal ayrıcalıklarının pekiştirmeye yönelik lord özgürlüğünün kraliyet iktidarından ve halk yığınlarının müdahalesinden bağımsızlaşmasına yönelik bir anlaşmaydı. 1688'in tarihsel dönüm iddiasına eşlik edecek bir şekilde Anglosakson geleneğinin sürekli atıfta bulunduğu bu vurgular demokraside varlıklı sınıfın ayrıcalıklarını, mülklerini ve hizmetçilerini keyfi kullanma özgürlüklerinin temsiliydi. Örneğin "*isegoria*"nın konuşma özgürlüğü olarak açıklanabilecek içeriği, Atina'da fakirin de zenginler kadar demokrasiye katılımını vurgulayan bir eşitlikken Amerikan demokrasisinin kavram daraltmasıyla basitçe "ifade edebilme özgürlüğü"ne dönüşecekti. Birinde Atinalı vatandaş kendi sesiyle demokrasiye dahil olurken ikincisinde bu sesin artırılması, temsillere bölünmesi ve bu temsillerde eşitlik önerisi sunulması vardı (Wood, 2008, s. 238-251). Wood'a göre tanımlardaki bu değişikliğin nihai sonucu ise yurttaşın hareket alanının daralması olmuştur:

Siyasal ayrıcalıkların yararları, yerini katıksız "iktisadi" avantaja bırakmasıyla, kapitalizm, gücün düzlemini lordluktan mülkiyete çevirerek halkın statüsünü daha az göze çarpar hale getirdi. Bu, sonuçta yeni bir demokrasi biçimini mümkün kıldı. Klasik cumhuriyetçilik, varlıklı seçkinler ve emekçi yığınlar sorununu, yurttaş kitesinin kapsamını sınırlayarak çözdü (aynı Atina oligarşisinin yapacağı gibi). Kapitalist veya liberal demokrasi ise yurttaşlığın kapsamını, onun gücünü sınırlayarak genişletecekti (Romalıların yaptığı gibi). Birisi varlıklı sınıfların, emekçi yığınları yönettiği, aktif ama herkese açık olmayan bir yurttaşlık önerirken, öbürü kapsayıcı ama büyük ölçüde pasif

bir yurttaş kitlesini amaçladı. İkincisi hem seçkinleri hem yığınları içeriyordu ama yığınların yurttaşlık açısından hareket alanı dar olacaktı (Wood, 2008, s. 242).

Eleutheria, “halka ait olan” anlamını da içeren bir özgürlük kavramıdır. Dolayısıyla doğal gelişen kişinin tıpkı bir çiçek ya da dal gibi kaynak olarak yetiştiği şey halkıdır yani kişinin özgürlüğü onun ait olduğu halk ile bellenir. Wood’un analizinde yurttaş-köylünün katıldığı, dönüştürdüğü, sürdürdüğü bu egemenlik, Janus’un iki yüzü gibi işler ve katıldığı özgürlük ona özgürlük olarak döner. Atina’da özgürlüğün sürekliliği böylesine katılımcı bir anlama sahiptir. Oysa Wood’un incelediği üzere Amerikan Anayasası henüz ilk cümlelerinde “biz, halk olarak” dediği anda halk artık Atina’daki gibi *demos*’un etkin olduğu yurttaş topluluğunun siyasal bir toplumdaki paylaşımını ortaya koyan özen olmaktan çıkacaktır ve bunun aksine bir kanaatte kamusal alanda merkezi devletçe temsil edilen, birbirlerinden kopuk bireylerin toplamına dönüşecektir (2008, s. 254-255). *Eleutheria*’ya Wood’un verdiği anlam burada billurlaşır: *Eleutheria* özünde çalışıp-çalışmamaya karar verebilme özgürlüğüdür, zorunlu olarak bir başkasına çalışmaktan azade oluştur ve bu sebeple ekonomik eşitsizlikle perçinlenen bir toplumsal eşitsizliğin önüne geçebilir nitelikteki özgürlüğü anlatır (2008, s. 43). Diğer tüm yurttaş-emek ilişkilerinden farklı olarak borcu üreterek yurttaş emek ilişkisinin sömürülenine dönüştürmeyen bu ekonomi, demokratik eşitliğin pekiştirici kuvvetine dönüşecektir. Bu pekiştirici kuvvetin en önemli reformu olan Solon reformlarının etkisi köylülerin tüm varlıklarının borç etrafında kurulmasını önlemektir. Solon reformları ile Atinalılar borçtan ve borçla birlikte köleye dönüşmekten azade olmuşlardır (Finley’den aktaran Cartledge, 1988, s. 36). Peki, Wood’un yurttaşlık, köylülük, borçsuzluk ve *eleutheria*’da birleşen bu biricik Atina analizine gelen eleştiriler nasıl bir çerçevede toplanır?

Jameson’a göre Wood’un analizi; köleliğin tarımdaki önemini azımsarken Atina’nın daha fakir tabakasında geçimini güç bela sağlayan köylülerin sayısını ise çoğumsamaktadır (Wedin & Wilén, 2020, s. 7). Bir odak olarak köleliğin seçilmesinin vatandaşlık, ekonomi ve siyaset arasındaki ilişkiyi göz ardı ettiren ve dolayısıyla liberalizmin tanımladığı paradigmatları olumlayan bir alana kaydığını söyleyen Wood’un eleştirisinin, kölelerin ve tarımda çalışmayan yurttaşların *polis*’e etkisini dışlayan bir analize de konu olmasının sonucu vatandaşlığın bulanıklaştığı, köleliğin Demokritos’un kılıcı gibi sürekli bir tehdit olarak siyasete müdahil olduğu bir etkiyi ıskalama olur. 20. yüzyıldan önceki neredeyse tüm toplumların tarım toplumları olduğu göz önüne alındığında Wood’un incelemesinde tarımı merkeze alan bakış, hem doğru hem de yanıltıcı bir içeriğe sahip olur (Vlassopoulos, 2007, s. 49). Oysa özellikle Atina’da zanaatkarlar, maaşlılar, gemiciler, dükkân sahipleri gibi iş kolları *polis*’in vatandaşlığında, alanlarında ve yasalarında önemli rol oynamışlardır (Vlassopoulos, 2007, s. 34). *Polis*’in vatandaşlarını köylü-yurttaşları önceleyecek şekilde daraltmanın yanı sıra köleliğin dışlanması da Wood’un analizini sorunsallaştırır. Bu çalışmanın ilerisinde de değinileceği üzere, Antik Yunan’da kölelik öylesine merkezi bir konumdaydı ki neredeyse tüm anlamları etkileyecek bir ötekinin kaynağını oluşturuyordu. Burada yurttaş-köylülük demokrasiyi pekiştiren bir özgürlüktür ve bu doğrudan doğruya onun katılım eşitliğini sağlar. Oysa liberalizmin özgürlük kavramında borca yer verilmemesi, özgürlüğün ekonomik daralmalarının söz konusu edilmemesi bu katılım eşitliğinin de yokluğuna neden olur. Wood’un

bu iki cümlede özetlenen *eleutheria* yorumu nadidedir. Ancak özgürlüğün, köleliği böylesine azımsayan bir şekilde incelenmesinin çelişkisi de ortadadır. Peki, Antik Yunan'da köleliğin konumu ve kölelerin *eleutheria* ile ilişkisi neceydi? Bunun tarifine girişmeden önce Antik Yunan'da emeğin anlamına bakmak gerekli. Çünkü iş bir yandan boş zaman, egemenlik, özgürlük gibi kavramlarla doğrudan bir ilişkiye sahipken bir yandan da ona yüklenen anlamlarla tıpkı *eleutheria*'daki aristokrat ve demokrat yorumlar gibi *polis*'teki sınıfsal ve tarihsel gerilimi gösteren bağlamlara sahiptir. Köleliğin ve özgürlüğün iş (*ponos*) ile irtibatı irdelenmeden Atinalı özgürler ve kölelerin *eleutheria* ile ilişkisinin incelenmesi güçleşecektir.

3.2 *Polis*'te Emek: Onurlu Olanın Onurlu Eylemi

Atina'da emek nasıl tanımlanıyordu? Onun özgürlükle ilişkisi nasıldı? Bu iki soruya, iki aşamalı bir yanıt sunulabilir.

İlk aşama, Aristoteles ve Platon'un emek ile ilgili düşüncelerine ihtiyaç duyar. Burada, iki düşünürün emeğin yalnızca belirli türlerini olumladıklarını, bunun dışındaki emeği uygulayan insanları yönetimden dışladıkları tezini içeren literatür derlenecek. İkinci aşama ise Wood'un yurttaş-köylüsü ile Aristoteles ve Platon'un bu dışlayıcılıklarını karşılaştırılmasına ve bu iki düşünürün emek tanımlarının nasıl aristokratik bir epistemoloji ve ontoloji kurguladıklarının analizine ihtiyaç duyar. Burada literatüre dair bir eleştiri de sunulacaktır. Nihayetinde bu iki aşamalı yanıtın ana argümanı şöyle özetlenebilir: (i) Evet, Aristoteles ve Platon'da emek her zaman doğrudan seçkin bir şekilde aşağılanmaz; (ii) Ancak aristokrat sınıf dışındaki emeğin *polis* yönetimine sirayet etmesi ideal bir yönetim için bir tehdit olarak görülür. Bu argümanları çözmek için öncelikle bu iki düşünürün emek ile ilgili düşünceleri özetlenmeleri, bu düşüncelerde aristokratik dışlamalar gören literatürden söz edilmeli ve nihayetinde Wood'un yurttaş-köylüsü vasıtasıyla bu bölüm çözümlenmelidir.

Başlangıç sorusu olarak şu sorulabilir: Aristoteles ve Platon'da emeğin konumu neydi? Literatürdeki genel kanı, Aristoteles ve Platon'da özgür kişinin emeği ile köle kişinin emeğinin ayrıldığına yöneliktir. Bu kanı şöyle özetlenebilir: İnsana boş zaman ve özgürlük sağlayan, bilgeliğe ve ustalığa dayalı olan emek, iki filozofta da övülür (Cholbi, 2023). İnsanı köleleştiren ya da köle insanın yaptığı emek ise her ikisinde de hor görülür (Okyere, 2017, s. 89-91). Öyle ki Platon'da emeğin toplumda ideal dağıtımı, organik bir paylaşım vasıtasıyla toplumsal birliği sağlayabilecek bir kuruculuğa bile sahip olur (Ağaoğulları, 2004, s. 235; Silagadze, 2019). Aristoteles'te ise başkası için var olmayan insanın emeği olumlanır, Aristoteles'te böylesi bir emek insanın ruhuna uygun şekilde çalışması neticesinde erdemlidir ve insanın ereğini gerçekleştirmesini sağlar (Aristoteles, 1985, s. 18; Aristoteles, 1997, s. 19). Öyle ki Aristoteles'teki bu emek tanımını eşitleyici bir *telos* tanımı şeklinde, Marx'ın özgürleştirici emeğinin felsefi köklerinden biri olarak gören okumalar dahi vardır (Castoriadis & Arato, 1978, s. 683-718). Bu örneklere göre her iki düşünürde de işin yalnızca belirli bir türü aşağılanır. Özgür insanın onurlu eylemi şeklinde olan işlere yönelik bir

aşığılama yoktur. Antik Çağ Atina'sında emeğin konumu, elbette ki bu iki düşünürün dışında örneklere de sahiptir.

Atina'da iş, hiçbir zaman Protestan ahlakın işi merkeze aldığı kadar merkeze alınmadı ancak bu, işin tümüyle aşığılanması anlamına da gelmedi (Balme, 1984; Sylvester, 1999; Wood'dan aktaran Sylvester, 1999, s. 13). Hatta vatandaşın emeği ile yükselmesi, kendini hem *polis* hem de Tanrılar önünde kanıtlanması övülen, yüceltilen bir şey olarak bile görülebiliyordu ve bu sebeple “*ponos*”un (iş, emek ya da çaba) bu şekline yönelik genel kanı oldukça olumluydu (Verboven, 2012). Hesiodos'un “İşler ve Günler” adlı eserinde (Balme, 1984, s. 141-142; Silver, 2006, s. 262); Solon, Miletoslu Thales gibi politikacıların ifadelerinde (Balme, 1984, s. 143); kimi el işi eserlerin arkeolojik incelemelerinde ve Perikles'in konuşmalarının yer aldığı metinlerde (Sylvester, 1999, s. 12-13) işin övülüşüne yönelik örnekler bulunabilir. Köleliğin yanı sıra para karşılığı işçiliğin de Atina'daki emeğin çoğunluğunu işgal ettiği böylesine bir toplumsal düzende işin aşağı görülmesi olası da değildir (Silver, 2006, s. 261). Peki, bu durumda Aristoteles ve Platon'un düşüncelerinde emeği dışlayan içerik nerededir? Bu ara bölümde, söz konusu iki düşünür neden bahse konu oldular?

Burada kritik olan her iki düşünürün de ideal toplum tanımları yaparken yaşadıkları tarihe müdahale etmeleridir. Tıpkı ilk bölümdeki “Eleutheria: Bağlam” alt başlığındaki gibi bir taraflılık burada da vardır. Aristoteles ve Platon nasıl ki *eleutheria*'yı tanımlarken bunu kendi düşünüş yapıları için oldukça taraflı bir şekilde yapıyorlarsa emeğin belirli türlerinin aşağı oluşuna da zaman zaman aynı müdahaleleri yaparlar. Örneğin Aristoteles, Ksenophon ve Platon gibi düşünürlerin eserlerinde belirli bir tür emeğin, özellikle de beden emeğinin aşağı bir konumu vardır. Böylesi işlerin kendisi aşağı olmakla kalmazlar, işlerle tanış olanlar da işleriyle birlikte aşağılaşırlar. Öyle ki Aristoteles ve Platon işçilerin tüm zamanlarını işe ayırıyor olmaları sebebiyle kendilerini yetkin bir vatandaş kılacak boş zamana sahip olmadıklarını, bu sebeple bu boş zamana sahip aristokrasinin yönetimde yer alması gerektiğini söylerler (Cuffel, 1966, s. 337). Platon için işçinin bedeni, işi sebebiyle bozulurken ahlakı da boş zamanın yokluğunda gelişemez. Aristoteles içinse ideal hayatın kaynağı ve sonucu olan mutluluğa ancak boş zaman sayesinde ulaşılabilir ancak işçilerin boş zamanı kısıtlıdır (Sylvester, 1999, s. 8-9). Aristoteles de Platon da işin belirli bir türünü aşağılarken bunu Antik Çağ Atina'sının genel hatlarından çok daha geniş bir düzlemde gerçekleştirirler (Silver, 2006). Özellikle Ksenophon ve Platon'un eserlerinde *demos*, *polis* için bir külfet ve mağduriyet olarak görülür, her iki düşünür de tarihi incelerken bu taraflılığı barındırırlar (Balme, 1984, s. 145-147). Hakeza Aristoteles'te de onun eserlerinin tümüne yansıyan tutarlı bir bilgi-emek-varlık ilişkisine rastlanmaz; bunun yerine emek, *poesis*, siyaset arasındaki hiyerarşinin nasıl kurulacağına yönelik tutarsız tanımlar vardır (Nederman, 2008, s. 20-25). Bu nedenle bu düşünürlerin emek hakkında kimi eserlerinde söyledikleri tanımlara bakmak yetersiz olabilir. Bunun yerine Antik Çağ'ın tarihsel, düşünürlerin ise siyasal içeriklerinin karşılaştırmalı bir okuması yerinde olacaktır.

Makalenin *eleutheria*'yı temel almasının merkez nedeni de burada belirir: Emeğin özgürlüğünün nasıl tanımlandığı ile yöneterek yönetilmeye tabii olanların nasıl tanımlandığı arasında doğrudan

bir ilişki vardır. İlk bölümde sunulan Aristoteles ve Platon'un *eleutheria*'yı dışlayıcı bir şekilde belirli bir sınıfın yararına tanımladığı argümanı takip edildiğinde bu ara bölümdeki sorunun cevabı da belirir. Bu iki düşünürün özgür insandan ne kastettiği onların özgür emekten ne kastettiğini de gösterir. Wood'un gösterdiği üzere Aristoteles ve Platon'da ekonomik özgürleşme tarifleri yer almaz, bunun yerine ekonomik olarak özgür olanın ereksel durumundan söz edilir. Oysa Wood'a göre (2013, s. 41-110) Atina'da yurttaş-köylünün borçluluğunun bertaraf edilmesi Atina demokrasisine doğrudan katılabilecek bir özgürleşme var etmişti; yani, borçlarından kurtulan önemli bir kitle siyasetle ilgilenebilecek bir konuma gelmişti. Burada eşitliği ve özgürlüğü önleyen şey, kişilerin varlıklarından kaynaklanan doğal farklar değil, ekonomik bağlılıklardan kaynaklanan yapay eşitsizliklerdi. Aristoteles ve Platon'da çelişkili, dağınık ve silik bir şekilde bulunan emek tanımlarının kökünde bu argümanın yokluğu bulunabilir. Makale boyunca her iki düşünürün de özgürlüğü, *demos* değil *aristoi* temelli bir tanıma sıkıştırılmaları ve önemli ölçüde demokrasi karşıtı bir epistemoloji ve ontoloji inşa etmeleri bu ayrımın temelindeki görece seçkin farkı gösterir. *Eleutheria*'nın bağlam okumasında bunun örnekleri verildiği için bu bölümde argümanlar ve örnekler yinelenmeyecektir.

Peki, özgür olamayanların tüm bu süreçteki konumu nasıldı? Wood'un yurttaş-köylüsü makaledeki tüm bu eleştirilere cevap verir mi? Bu sorulara cevap verebilmek için Wood'un azımsadığı köleliğe ve köleliğin Atina'daki konumuna bakmak gerek. Bunun için öncelikle köleliğin Antik Yunan'daki etkisine ve kölelikle nasıl bir hiyerarşi ile kurulduğuna göz atılmalıdır. Köleliğin tarihsel geçmişi, egemenlikle bağlantısı ve *eleutheria*'daki doğal gelişim bağlantısının belirli çerçevelerle sunulması, incelemenin son bölümündeki kavramların temelini de var edecektir.

3.3 *Polis*'te Kölelik: Egemenlik, Olasılık ve Özgürlük

Antik Yunan'da köleliliğin, şehrin önemli bir nüfusunu yabancı kölelerden oluşturacak şekilde ortaya çıkması iki tarihsel izlekte bulunabilir: (1) Ancak belirli bir sermayeleştirme sınırına dayanan toplumlar bunu kölelerin kitlelerce sermayeleştirmesine dönüştürebilir ki bu uygun pazarların, yolların, ticaretin kurulmasını gerektirecektir (Kyrtatas, 2011, s. 94). (2) Ancak kendi topraklarında yeterince ucuz ve karşılanabilir emek gücünü bulamayan toplumlar, bunu aramak için dış köleleştirmeye yönelebilir (Beringer'den aktaran Kyrtatas, 2011, s. 94) ve Antik Yunan'ın egemen *polis*leri Atina ve Sparta'da bu iki etken ortaya çıkmıştır.

Wood'a yönelik eleştirilerin yoğunlaştığı bir nokta da burasıdır. Kölelik Yunan şehirlerindeki zenginlerin zenginleşmelerine, orta hallilerin konumlarını korumalarına yardımcı olarak egemenlerin egemen kalmasını var edecek bir sisteme dönüşmüştür. Böylece kölelik, Antik Yunan Döneminin özgün olmasa da özgül üretim yöntemi kılınmıştır (St. Croix'ten aktaran Kyrtatas, 2011, s. 110). Bunun yanı sıra Antik Yunan ekonomileri özgür emeğin kendi sosyal, politik ve askeri sistemleri ile var edemeyeceği bir emek gücünü oldukça önemli bir köle sayısı ile gerçekleştirmiştir, bu öylesine aşkın bir kâr sistemi yaratmıştır ki "*chattel slavery*"⁴ yeri

⁴ Türkçede anlamı karşılayan bir çeviri olmadığı için İngilizcesi kullanılacaktır.

doldurulamayacak bir sistem olarak tüm Antik Yunan dünyasına yayılmıştır (Kyrtatas, 2011, s. 107). Yani hem *polis*'in içindeki özgür halkın hem de *polis*'lerin birbirleri arasındaki ilişkinin oldukça önemli bir değişkeni köleliktir.

Cuffel, Antik Yunan düşüncesinin özgüllüğü sebebiyle bu dönemdeki köle tanımlamalarını kategorize etmenin oldukça güç ve sorunlu olabileceğine yönelik bir uyarıdan sonra köleliğin Antik Yunan'daki anlamını şu genel çerçevelere ayırdığını söyler: (1) kaderin sonucu olarak kölelik; (2) aşağı olanların adil konumu olarak kölelik; (3) sermaye olarak kölelik; (4) insanın kendisine ve arzularına köleliği (1966, s. 323). Görüldüğü üzere kölelik sürekli bir şekilde aşağılığa atıfta bulunur; insanın egemen olarak köle olması mümkün değildir. Öyle ki Vlassopoulos'a göre köleliği ifade etmek için kullanılan kelime, "*douleia*" yasal bir sahipliğe değil toplumlar arasındaki iktidar ve zenginlik farkından doğan doğal bir egemenlik ilişkisine atıfta bulunur ve bu sebeple Atinalılar başta olmak üzere Yunanlılar köleliğin olmadığı bir toplumu, ütopyalarında bile tahayyül edememişlerdir. Daha zengin ve güçlüler oldukça kölelik de olacaktır ve daha zengin, daha güçlü olmak, doğanın bir parçası olarak hep var olacaktır (2011, s. 120).

Kölelik nasıl bir hiyerarşide kurulmuştur? Örneğin, Aydınlanma Çağı'nın köleleri birer kesik damar gibiydiler, yaşamlarının her anı efendilerinden tamamıyla ayrı bir şekilde ve neredeyse yalnızca kölelere "reva görülen" işlere bölünmüştü; giyimlerinden konuşmalarına kadar tüm varlıkları kamusal alanda belirli rollerle kuşatılmıştı, dolayısıyla görünür görünmezlerdi (Galeano, 2014). Atina'da ise böylesi keskin bir ayırmadan söz etmek güçtür. Atina'da köle ile özgürün arasındaki fark, işler üzerinden yahut işlerin statüsü üzerinden değil işi yapanların türleri üzerinden ortaya çıkıyordu, onurlu eylemleri özgür insanlar özgürlükleriyle yapıyorlardı (Cuffel, 1966, s. 330-331; Finley, 1964, s. 239). Bu sebeple Atina örneğinden izlenebilecek Antik Yunan'da köleler ile özgür insanların yaptıkları iş arasında kesin iş bölümleri bulmak güçtür. İşler değil, bu işi yapan özneler bölünecektir. Örneğin aynı işi yapan özgür ile kölenin ilişkisinde köle, tamamıyla bir araca dönüştürülecektir, "biri" olmaktan çıkıp "şey" kılınacaktır (Davis'ten aktaran Cartledge, 1988, s. 35). Öyle ki Aristoteles'te köle efendisinin bir parçasına, onun buyruğuna dönüşmüştür (Cuffel, 1966, s. 360). Köle ile özgür efendi arasındaki ilişki, bir emekçinin yönetilmesi yahut bir yasal sahiplik değil, bir insanın başka bir insana egemen kılınmasıydı (Cuffel, 1966, s. 338; Kyrtatas, 2011, s. 106; Vlassopoulos, 2011). Bu sebeple köle özgür olamaz. *Eleutheria*'daki "doğal gelişim" burada billur bir köke kavuşur. Cassin, *eleutheria*'nın yeşermeye, ortaya çıkmaya bu denli atıfta bulunmasında doğal olana dair bir yargı bulur; özgür olan özgür olmaya varır (2014). Yani özgür bir halka ait olan, özgür olacaktır. Bu, köle olan halka ait olanın daimi köleliğini de gösterir. Doğal gelişim, kendi içerisinde bir ereksellik taşır. Vincent van Gogh, "*Patates Yiyenler*" (1885) tablosunun tamamını patatesin doğal renklerinde çizer çünkü ona göre patates yiyenlerin evreninde başka bir renk bulunamaz hale gelir. Her şey patatesten uzaklaşır yahut patatese döner. *Eleutheria*'da da kölelik böyle tanımlanır, köle yalnızca kölelikten uzaklaşır ve yalnızca köleliğe döner çünkü van Gogh'un resminin adı gibi henüz tanımlanırken sınırlandırılmıştır. Köle, halka ait değildir; halkın sahip olduğudur. Aidiyet ilişkisi ters kurulmuştur. Ancak elbette ki kölelik Antik Yunan'da kendilerini egemen olarak tanımlayanlar için bile sürekli bir olasılıktı. Onu, doğal

bir hiyerarşi olarak tanımlayan Platon gibi filozofların fetih altında köleleşmesi olasıydı, *polis*'ler nezdinde özgürlüğe de bu nedenle bakmak zaruridir.

4. Polis'in Bekâsı: Bulanık Alanlar ve Egemenlik

Antik Yunan'da köleler özellikle ticarete tarıma nazaran daha görünürlerdi ancak kölelik herhangi bir alana daralmamış ve hangi iş kolu olursa olsun her özgür insanın yanında yahut emrinde köle(ler) bulunmuştu (Harris'ten aktaran Kyrtatas, 2011, s. 100-102). Köleliğin böylesine mutlak bir şekilde her yere yayıldığı Antik Yunan'ın şehirlerinden biri olan Atina'yı inceleyen Vlassopoulos'e göre, Atina'ya yönelik akademideki incelemelerin ya Platon, Arisoteles gibi düşünürlerin eserlerine yahut kimi elitist kayıtlar üzerinden – elitist bakışları önceleyerek – ve dolayısıyla elitist deneyimlere ya da tarım merkezli bir analize – ki kendisine göre tarımın önemi tartışılmaz ama biricik de değildir – odaklanan incelemeleri Atina'nın biricik yanlarını ıskalamıştır (2007). Bu sebeple, kölelerin toplum içerisindeki hareketliliğini ortaya çıkartan etkenlerin incelenmesi ve bunların belirli kavramsallaştırmalara uğraması gereklidir.

4.1 Bulanık Alanlar: Özgürlüğe Sızan Köleler

Timofeeva (2017), zombi imgesinin tarihsel kökü olarak Haiti'deki sömürgeciliğe bakar. Ona göre özgürleşmelerinin nihai anının ruhlarının Afrika'ya dönmesi olan siyahi kölelerin sömürücülerce zombileştirilerek bundan da alıkonulmaları ölemeyen ölümler olarak zombileri var etmiştir. Böylece siyahiler sonsuza kadar sömürülecek ve özgürleşmelerinin her pasesi ellerinden alınmış nesnelere dönüşeceklerdir; zombilikse bu tekririn bir tezahürü olarak tarihe sızacaktır. Antik Yunan'daki köleler de henüz yaşamlarında araçlara, aşağı olanlara, sessizlere dönüştürülmüşlerdi ve Yunanlıların ütopyalarında da tıpkı yaşamdan döndürülen siyahiler gibi sonsuza kadar kölelikle nakşedilmişlerdi. Ancak köleler tıpkı Haiti'nin siyahileri gibi bu pasif konumlarıyla yetinmemişler ve özgürlükle irtibata girmişlerdir. Atina'da kölelerin *eleutheria* ile ilişkisini tamamıyla pasif olan özneler olarak kavranmalarına bu sebeple son dönemde bir itiraz mevcuttur. Atina'nın özgül toplumsal yapısının içerisinde hareket edebilen, bu yapıda özgürlüğü üzerine müzakerelere girişen ve özgürleşen köle üzerine yeni okuma önerileri öne çıkmaya başlamıştır.

Kölelik her ne kadar Antik Yunan'da çok sayıda kavramsallaştırmaya konu olmamışsa da kendi içinde belirli farklılıklara sahipti. Öyle ki bu köleler arasındaki farklılıklar onların konumlarına yönelik müzakerelerini etkiliyordu. Örneğin Finley, köle isyanlarının *chattel slavery*'ler tarafından nadir ve zayıf bir şekilde çıkarıldığını oysa borç köleleri ve Sparta'daki politik sisteme özgü *hele*'larda isyanların oldukça görünür olduğundan söz ederken, kölelerin konumlarının onların bu konumlar üzerine münakaşaları etkilediğini belirtir (1964, s. 236). Devamında da bu isyanların hiçbir zaman köleliği ortadan kaldırmaya yönelik olmadığını, kimin köle olacağına yeniden karar vermeye yönelik olduğunu belirtir. Buraya yine de bir şerh düşülmesi gereklidir. İsyahların bu görünmezliğinin bir sebebi, kölelerin tarihsel olarak sessiz kılınışları olabilir. Çünkü maduniyet

çalışmalarının tarihsel öznelerin seçili olduklarına, dolayısıyla tarihin sessizleştirici, daraltıcı, dönüştürücü bir şekilde taraflı olduğuna yönelik eleştirilerinin yanı sıra Bluestone'un⁵ gösterdiği üzere Antik Yunan'a ait felsefe metinlerinin çevirilerinde de özellikle kadınların konumlarının sessizleştirilmesine dönüştürücü bir karartma mevcuttur. Yani, hem o dönemin kayıtları hem de bu kayıtların aktarıcıları kimi zaman uzamı dönüştürmüşlerdir. Ancak yine de Atina'daki kölelerin toplum içerisindeki hareketlerine yönelik bulgular mevcuttur. Belirtmek gerekir ki köleleri pasif birer öznenen toplumla müzakere eden özneye dönüştürmek, söz konusu sessizleştirilmenin bölünmesini de sağlayabilir. Peki, kölelerin bu hareketlerinin kaynağı nedir? Bunun için Antik Yunan'da kölelerin dikey hareketliliğinin en önemli etkeni olan köle azadına bakmak gereklidir. Finley, köle sahiplerinin kölelerini azat etme haklarının kölelerin *polis* içerisindeki dikey hareketinin önemli bir kaynağını oluşturduğunu söyler (1964, s. 239). Dikey özgürleşme çoğunlukla efendilerinden uzakta kimi işlerle meşgul olan kölelerin bu işlerden ve ilişkilerinden kazandıkları vasıtasıyla özgürleşmesini anlatır. Bu, Atina'nın sınıflar ve egemenlikler arasında kimi değişimlere sahne olduğunu gösterir niteliktedir. Ancak toplumsal alandaki tek özgürleşme biçimi bu değildir. Hem bu dikey özgürleşmenin gerçekleştiği ekonomik alanlara atıfta bulunan hem de dikey özgürleşme dışında bir özgürleşme olanağını köleler dışındaki ötekilere de yer veren bir başka analiz için Vlassopoulos'un "boş alan" kavramsallaştırmasına göz atmakta fayda var.

Atina, Ege'den, Karadeniz'den, Akdeniz'den ve İtalya'dan şehre doğru hareket eden malların, insanların ve fikirlerin toplandığı özerk bir yapı olarak şehrin gündelik hayatının içerisinde vatandaşların, kölelerin, yabancıların Atinalı olup olmadığının ayırt edilmesi zor mekanlar yaratıyordu ve bu mekânlar "boş alanlara" dönüşmüşlerdi (Vlassopoulos, 2007, s. 33-37). Atina'da alt-sınıfların da özgür olmaları, köle ile özgürün yaptıkları iş arasında bir fark bulunmayışı, ticaretin yoğun yaşandığı bir şehir oluşu; özgür ile kölenin arasındaki farkları muğlaklaştıran bir boş alan yaratmıştır ve köleler bu boş alanı aktif bir şekilde kullanarak hem kölelikleri hem de özgürlükleri üzerinden müzakerelere girişmişlerdir (Vlassopoulos, 2007, s. 50-51; Vlassopoulos, 2009; Vlassopoulos, 2011). Örneğin, Vlassopoulos *agora*'nın boş alanına iki anlam yükler: (1) *Agora*, özgürlerin dolaşımıyla aynı anda bu alanda yoğun bir şekilde bulunan yabancıların, kölelerin ve kadınların varlığıyla iştigal olmuş ve bu meşguliyetler süresince kimin vatandaş olduğuna dair bir muğlaklık yaratmıştır. Dolayısıyla vatandaşların ayrıcalıklarına vatandaş olmadan ulaşılabilen bir boş alana dönüşmüştür. (2) *Agora*'nın var ettiği boş alan, Atinalı politikacıların fakir işçilerle, zanaatkarlarla, dükkan sahipleriyle, köylülerle sürekli bir şekilde karşılaşmalarıyla gündelik hayatının önemli bir kısmını işlerine ayıran bu kesimin siyasete dahil oluşunu da belirlemiştir (2007, s. 41-45). Bir yandan vatandaş olmayanlar vatandaşmışçasına boş alanda dolanabilmiş, işlerini görebilmiş, konuşabilmişlerdir. Öte yandan ise *polis*'teki katılım hakkını, boş zamanı olmaması sebebiyle kullanamayan vatandaşların yönetime dahil oluşuna alan açılmıştır.

⁵ Bluestone, N. H. (1988). Why Women Cannot Rule: Sexism in Plato Scholarship. *Philosophy of the Social Sciences*, 18 (1), 41-60.

Peki, kölelerin dikey özgürleşmeleri ya da boş alanlar koşullara bağlı mıydı? Özneler bu özgürleşmelere kendileri olarak girebiliyorlar mıydı? Toplumsal cinsiyet üzerinden toplumların yargılarının temeline yönelik bir eleştiride, bu sorunsallaştırmaya yönelik bir benzerliğe ulaşılabilir: Toplum, içinde barındırdığı özneleri yargılar ve öznelerin toplum içerisindeki özgür dolaşımını, onların “normal” olarak kabul edilmeleriyle mümkün kılar. Yani özgürce dolaşan özneler, toplumun bir uzantısı olarak var sayılıyorlardır; kendileri görünmez kılınırken toplumun onlara donattığı özellikleri görünür kılınyordur. Transseksüel bedeninin dışlandığı bu cinsiyetler ötesi bedenini normaller rejimi, kölelerin özgürleşmesini andırır. Köle, onu köle kılan şeylerin tümünden “arınarak” özgürleşecektir.

Eleutheria'nın burada biricik bir öneme sahip olduğunu düşünüyorum. Deleuze ve Guattari, hediyeinin bir karşılıklılık ilkesini var etmesinin, hediye ile alakadar olan her iki öznenin de “dönüşüm”üne yol açtığını söyler. Böylece hediye, alan ile veren arasında dönüştürücü bir etkiye sahip olur. Bu etki hediyeinin geri dönmesine yönelik, öylesine kendisine dönük bir ekonomi yaratır ki artık özneler de hediyeinin etrafındalardır (Moore, 2011, s. 32-72). Nietzsche'nin kara vicdanı da hediyelerin etrafında şekillenen bu öznelere benzer. Nietzsche, kara vicdan ile borcun asla mükemmel olamayacak olan öznenin sürekli bir şekilde kendisini aşağı, hor gördüğü bir düzene ve dolayısıyla Tanrı'nın karşısında kölelere, serflere dönüşecek bir suçluluğa dönüştüğünü söyler (Morrisson, 2018). Egemenliğin genişlemesi yalnızca müzakere, kıstas, kurtuluş gibi yollarla gerçekleştiğinde bu özgürlüğü hediyeler rejiminin içinde tutar. Boş alanların görece özgürleştirici içeriği, kadınlar ve köleliği egemene borçlu kaldıkları bir bağlılıkta etkiler. Solon reformlarında borç ile köleleşmeden azade olan Atina'nın düşük sınıfları, borç karşılığı olmaya dönüşmekten kurtulmuşlardı ancak bu dönüşüm, şehir-devletin egemenliği merkeze alan kurulu düzenine yönelik bir değişimi içermiyordu; bu sebeple kölelerin, kadınların egemenlikle ilişkileri onunla müzakere eden ama borç olmaktan kurtulamayan bir yapıya sıkışmış gibidir. Köleler, kölelik üzerinden değil özgürlük üzerinden bir pazarlık yaptıkça hediyeler rejimine bağlanaduran bir müzakere ağına dahil oluyorlardı. Dönemin çelişkilerine yorum yapabilmek için anakronik müdahaleler yaptığının farkındayım ancak bu müdahaleler olmadan kölelerin konumlarının *eleutheria* ile ilişkisinin incelenmesinin olanaksız olacağını düşünüyorum. Yaptığım anakronik müdahalelerin tarihsel bir bedene bürünmüş hali olarak Apollodoros'a bakmak yerinde olacaktır.

Yunanlılık, MÖ 5 ve 4. yüzyılda üniter bir siyasi örgütlenmenin üyesi olmaktan çok barbarlığın anti-tezi olarak ortak dile, dine ve sosyal alışkanlıklara yönelik bir tanımlamaydı (Walbank, Finley'den aktaran Cartledge, 1988, s. 33). Bu sebeple, vatandaşın nasıl davranacağına dair yükümlülükler içeriyordu. Deene, Atina'nın özellikle merkezindeki bulanıklaşmanın şehrin süren düzeni için gerekli olduğunu ve bu boş alanın da Atina'nın yararına kabul edildiğini söylerken sonradan vatandaş kılınanların, köklerinden uzaklaşıp kimliklerini kaybetmeleriyle vatandaş olduklarına değinir (2011). Bulanık alan, kabul ettiğini değiştirerek bu kabulü önerir. MÖ 4. yüzyılın ilk yarısında Apollodoros, efendilerinden uzakta çalışan ve çalıştıkları işteki becerileriyle özgürlüklerine kavuşan kölelerin bir örneği olarak kendisini babasının tüm alışkanlarından uzaklaştıracak ve kimliklerin bulanıklaştırmasındaki belirsizlikten azade olmak için Atinalı elitlerin alışkanlıklarının tamamını sahiplenecektir (Deene, 2011, s. 173-174). Apollodoros

böylece ortak dilde, dinde ve sosyal alışkanlıklarda eriyen bir özne olur. Kölenin bilincini ikiye bölüp, üstün olana inandırıldığı ırkın alışkanlıklarıyla bir doğruluklar sistemi oluşturması ve bu sebeple kendi varlığına, tarihine, ilişkilerine yabancılaşması tarihin ilerisinde de kendisine örnekler bulacaktır (Fanon, 2016, s. 33-60, 137-174). Deene ve Vlassopoulos'daki boş / bulanık alanlara aktif olarak dahil olan kölenin özgürlüğüne, *eleutheria*'daki "halkın içerisinde doğal olarak gelişme", "insanın kendi doğasına uygun bir şekilde büyümesi" anlamları iştirak edecektir ve böylece bulanık alana dahil oluş, reddiyenin dönüştürmesini var edecektir. Müzakerelerin sonucu yine rollerle, alışkanlıklarla kuşatılmıştır ki burada *eleutheria*'nın tanımlayıcı gücünün önemi büyüktür. Köleler kimi zaman vatandaşların yükümlülükleri ve haklarıyla kuşanıyorlardı elbette ancak bu sürece yoğun bir şekilde yasal, toplumsal denetimler de eşlik ediyordu ve kölenin özgürlüğü özgül bir şekilde tam-özgür-ol(a)mayana dair bir sürece dönüşüyordu (Zelnick-Abramovitz, 2009). *Eleutheria*'nın son bir kullanım alanı daha mevcuttur. Antik Yunan'da *eleutheria*, aynı zamanda *polis*'lerin özgürlüğü/bağımsızlığı anlamına da kavuşmuştur. Kavramın bu ifadesi de daraltmalara uğrayacak ve kendi egemen ilişkisini yaratacaktır.

4.2 *Polis*'in Bekâsı: Egemenin Tanımladığı Özgürlük

Sloterdijk'e göre Platon'dan beri süregelen bir şekilde devletlerin vatandaşlarını eğitime, ıslah etme görevlerine sürekli atıfta bulunulur ve Antik Yunan'dan hümanizme kadar uzanan tarihsellikte de sürekli bir şekilde insanı kendi doğasındaki canavardan kurtaracak olan düşüncenin objelerine yüce bir anlam atfedilir (2009). Antik Yunan'da bu objenin yüce nesnelere; *polis*'ler, onların yasaları ve egemenlikleriydi. *Eleutheria* yalnızca insanlar için değil bu yüce nesnelere olan şehirler için de tanımlayıcı bir kavramdı. *Eleutheria* şehirlerin yasa koyabilme egemenliklerini belirtiyordu ve tam da bu nedenle insanlar arasındaki sıradüzenin hak farklarını *polis*'ler arasında var ediyordu. Bunların birbirleriyle ilişkileri ise koşutsuzluk üzerine kuruluydu. Koşutsuzluk şu anlama gelir: Janik, Antik Yunan'da halkın iyiliği ile vatandaşın özgürlüğü arasında bir fark görülmediğinden söz eder, *polis*'lerin özgürlüğünün kaynağı da burada temellenir yani *polis* kendi içerisinde öylesine doğru bir yönetimdir ki bu doğruluğu, onun dışarıya yönelik özgürlüğünün de kaynağı olur (Janik, 2003). *Polis* özgür kılarak özgür kalacaktır, bu özgürlüğün içeriği de vatandaş ile *polis* arasındaki koşutsuzluktur. *Polis* sosyal, coğrafi, ekonomik, politik yanlarının yanı sıra kolektivist bir şekilde tüm tabakalara yayılmış ve bu vasıtayla derinden paylaşılan ve yükümlenen idealler, değerler ağıdır (Sylvester, 1999, s. 4). Bu sebeple *eleutheria*'nın kişisel ve politik anlamı arasında bir fark görülemeyecektir, özgür birinin hakları ve görevleri aynı anda vardır, özgür insan toplumun parçasıdır (Janik, 2003, s. 11-12).

Bu *polis*'in iç işleyişinde kendisini kısıtlayan bir özgürlük tanımı mıdır? Örneğin, özgür bir *polis*'in görevi diğer *polis*leri özgürleştirmek olabilir mi? Kendi özgür düzeniyle dışarıya bakan Atina ne görecektir? *Eleutheria*'ya verilen tanımlı değer "çelişkisiz" olanı ve "koşutsuz" olanı var ettiği bir sonuç tam da bu bakışa tabiidir. Çünkü bir *polis*'in bu özgürlüğe verdiği koşutsuz tanımı aslında özgürlüğü de belirler; özgür olanların özgür kılması anlamına gelecek *polis*'ler arası bir koşula sebep olur. Perslerin *eleutheria* kavramına etkisine benzer bir etki, bu

sebeple Peloponnesos Savaşlarında ortaya çıkar. Peloponnesos Savaşları'nda savaşın tarafları, Atina liderliğindeki *symmakhia*'ya (yani askeri ittifaka) bağlı *polis*'ler ile Sparta liderliğindeki *symmakhia*'ya bağlı *polis*'lerdi ve bu savaş *hēgemōn polis*ler olan Atina ile Sparta'nın Perslere karşı gelişen *eleutheria*'nın yerine *autonomia*'yı öne sürmelerine dönüşecek bir iktidar mücadelesinin sahnesiydi (Küçükler, 2019, s. 722-736). Atina'nın diğer *polis*lere müdahalesinde *eleutheria polis*'ler arasındaki ilişkide bir kez daha özgürlüğün tanımını dönüştürecek ve ideal düzeni simgelemesine rağmen tüm *polis*'lerce paylaşılmayacak; sonuç olarak *eleutheria* sadece egemen olana ait olacaktır. Sears, buna örnek olarak Atina'nın diğer *polis*lerin egemenliğine müdahale etmesine Sparta'nın cevabını verir. Sparta, *eunoia* kavramı ile özgür olmayanları özgürleştiren *polis*'e dönüşür. Atina'nın tarafında olan *polis*'ler *eunoia*'ya göre kölelerdir ve Sparta bu *polis*'leri fethederek onları Sparta'nın egemenliğini paylaşan özgür *polis*'ler yapacaktır. Böylece özgürlüğe zorlayan egemen, bir karar verici olur. Ancak hem Atina'nın hem de Sparta'nın birbirlerine karşı olmalarına rağmen paylaştıkları özgürlük her ikisinin de özgürlük üzerinde karar verici olmaları ve dolayısıyla aslında özgür tek *polis* olmalarıdır (Sears, 2015). Böylece Atina ve Sparta için *eleutheria*'dan söz edilirken diğer *polis*'ler için *autonomia*'dan söz edilecektir. Başka *polis*lerin yasalarına, yönetim biçimlerine, mücadelelerine karışan bu egemenler için *polis*'lerin *eleutheria* yahut *autonomia* merkezinde kuruluyor olmasıyla müdahaleleri arasında bir çelişki yoktur. Çünkü Janik'in şehrin içindeki *eleutheria* ile şehrin dışındaki *eleutheria*'yı var eden yani özgür vatandaşı ile özgürleşen *polis*'i arasındaki irtibat bu çelişkiyi aştıtır: Özgür egemenler olan Atina ile Sparta'nın müdahaleleri kendi iç özgürlüklerinin – ki her iki şehir-devlet de demokrasiyi yahut aristokrasiyi dostlarına dayatıyorlardı – var ettiği tanım onları dış özgürlüklerin koruyucusu kılar. *Eleutheria*'daki “halk” bu sebeple önemli bir vurgudur. Atina ve Sparta dışındaki şehirlerin özgürlüklerinin *eleutheria*'dan *autonomia*'ya geçmeleri onları bu halk'ın dışına iter gibidir; artık özgür değil azadelerdir. Böylece vatandaşın köle karşısındaki egemenliğine atıfta bulunan *eleutheria* egemen olan *polis*'lerin ayrılığına da atıfta bulunacaktır. *Eleutheria*, ayrımlarla yüklü içeriğiyle böyle bir ilişki düzenini kendinde içeren bir kavram olarak yeni bir egemenlikte böylece yankılanacaktır.

5. Sonuç

Sonuç olarak *eleutheria*'nın ancak soykütüksel bir incelemeyle kavranabileceğinden söz edilebilir. Bu makalede *eleutheria*'nın aynı anda anlam, bağlam ve yorum temelli bir incelemeyle tabii tutulmasının nedeni de temelde budur. Böylece *eleutheria*'ya kök veren etimolojik geçmişle aynı anda ona müdahale eden felsefi içerikler ve onu şekillendiren toplumsal koşullar da değerlendirmeye dahil edilebilmiştir. *Eleutheria* tümüyle ekonomik, felsefi ya da hukuki bir kavram olarak görülmemiş; onun *nomos*, *sophia*, *telos* ile ne tür bilgi ve varlık ilişkileri kurduğuna da aynı anda bakılmıştır. Böylece bir ilk tanım olarak *eleutheria*'nın egemenliğe dair bir özgürlük tanımı olduğuna ulaşılmıştır.

Antik Yunanda, özellikle de Atina'da egemenliğin, tüm yaşamı biçimlendiren kurucu bir öge olması *eleutheria*'yı da Antik Çağ'da yaşamın kurucu bir ögesine dönüştürür. *Eleutheria* ile

kadınlarla kölelerin ve düşünürlerle köylülerin kurduğu farklı ilişkiler bu nedenle kritik olur. Özgürlüğün derinleşme ve genişleme pratiklerinin sınırları, egemen olanların da sınırlarıdır. *Otium, liberty, freedom* gibi tarihin sonraki özgürlük tanımlarını idrak edebilmek, bunlardaki özellikle ekonomik irtibatın ne tür gizlemeler var ettiğini karşılaştırmalara tabii tutabilmek için *eleutheria*'yı düzenleyici bir konuma getiren de onun egemenlikle bu iç içe halidir. Burada kritik olan *eleutheria*'nın Antik Çağ'da tükenmemiş bir özgürlük tanımı olmasıdır. Özgürlüğün yer yer aşırı ekonomik içeriği, özgürlüğü tanımlayan düşünürlerin ve yasa koyucuların gücü, modern özgürlüğe de sirayet etmiştir. *Freedom* ile *eleutheria* arasındaki bağ temelde egemenin sınırlandırılmasına yönelik bir süreklilik olarak da okunabilir. Özgürlüklerin dışlayıcı içeriklerinin ve tanınma politikalarının uzun süreli eylemlilikleri olmadan cinsiyet, emek, etnisite, ırk üzerinden bölünen özgürlüklerin kökü, bu nedenle Antik Çağ'da ve onun miras bıraktığı bilgi-varlık hiyerarşisinde bulunabilir. Literatürde oldukça kısıtlı şekilde bulunan temel çelişki bu tarihler arası irtibata yapılan vurgudaki zayıflıktır. Bu nedenle *eleutheria*'yla ilgili tanımı, daha geniş bir şekilde ikinci kez tanımlamak zorundayız: *Eleutheria*, egemenliğin sınırlı bir şekilde hiyerarşik dağıtımına dayalıydı ve kendisinden sonra gelen özgürlük tanımlarının önemli bir kısmı için dışlayıcı bir özgürlük temeli var etti. *Eleutheria*'yı demokratikleştirici bir özgürlük olarak tanımlayan iki çalışmada da bu görülebilir.

Özgürleşen yurttaş-köylü de bulanık alanların katkıcıları tarım-dışı-üretim sınıfları da *eleutheria*'nın "biz"ine seslenen öznelerdi ve bu sebeple şartlı özgürlüklerin üreticileri oldular. Wood'un yurttaş-köylünün borçsuzluğu vatandaşlar arasında bir eşitlemeye dönüşse de vatandaş-ol(a)manın konumuna etki etmez haldeydi. Vlassopoulos'un boş alanı ise reddettiği özneleri ancak *polis*'in süregelen bekası için hoş görüyordu ancak bu boş alanın bir eşitleştirme aracına dönüştüğü söylenemez. Sonuç olarak her iki özgürleşme de derin bir şekilde dışlayıcıydı.

Borges'in "*Shakespeare'in Belleği*" öyküsünde Shakespeare biyografisi yazacak olan kahramanın bilinci bölünür ve Shakespeare'in anıları yavaş yavaş kahramanın bilincine akar. Bundan dolayı tarihin en iyi (oto)biyografisini yazacağı için sevilen kahraman, zamanla korkmaya başlar çünkü Shakespeare'in belleği bilincini öylesine deşmeye başlar ki kendisi olmayı unutmaya başlar (2014, s. 134-145). "Olmak ya da olmamak"ın melezliği reddeden seçercesinin dökümü böylece Borges'te yankılanır. *Eleutheria*'nın da henüz bir kelime olarak kendi içerisinde doğal gelişim ve halka ait olmak anlamlarıyla var ettiği özgürlük, hem öze hem de güre bağlayan bir iç-dış ikiliği içeriyordu. İnsanın ya köle ya da özgür olduğu bir Antik Yunan ikiliğinde *eleutheria*'nın özgürlüğünün içerdiği şartlar Yunanlı, erkek, vatandaş olmak üzerine kuruluydu ki bu üç kimlik birbirini doğrulayan, var eden, sürdüren bir düzleme kavuşuyordu. Apollodoros'un özgürlüğünün onun köklerine mal olmasının sebebi de bu birbirlerini doğrulayan kimliklerden birinin eksikliğinin doğrudan doğruya hiçlik anlamına gelmesiydi. Apollodoros, tıpkı Borges'in kahramanı gibi ya hafızasından vazgeçecek ve Yunanlı olmanın alışkanlıklarına bürünecekti ya da köle kalacaktı. Apollodoros'un örneğinde özgürleşenlerin yitirdiği hafıza köleler hakkında oldukça kısıtlı bilgiyi tarihe aktaran seçiciliktir. Hafıza, içine alan havza ile aynı kökten gelerek "saklanan" şeyi de vurgular. Mirhady, Atina'nın davalarındaki işkenceyi incelerken mahkemenin ancak belirli durumlarda işkenceyi kaydettiğini söyler, işkence lüzumlu olmadığında kaydedilmeyecek

bir araçtır (1996). Maduniyet çalışmalarının gösterdiği üzere “kaydetmeme” bir egemenlik yöntemidir. Sloterdijk’in hümanizme yönelttiği o belirleyicilik eleştirisi de burada önemlidir. Atina ve Sparta *eleutheria*’yı nadideleştirdiler ve kendilerine ait kıldılar çünkü Antik Yunan’ın egemenlik ilişkileri üzerine kurulu ve kölelik ile özgürlüğü doğallaştıran yapısı, egemen olanın egemenliğinde yinelenen böylesi bir dayatmanın çağıydı. Böylece tıpkı lüzumsuz olduğu için kaydedilmeyen işkenceler gibi lüzumsuz olduğu için *eleutheria* ile ilişkisi kurulmayan ve buna itirazları kaydedilmeyen bir uzam var edildi. Atinalılık tarihe ulaşacak yegane özgürlük olarak kılındı. *Eleutheria* daha en başında bir düşmanın, ötekinin karşısında ortaya çıktığı için bir karar anına ait oldu. Bu sebeple *eleutheria*, düşman ve öteki ile sınırlandırılmış bir özgürlük tarifidir, kendisine seslenmedikçe yok olacak bir yankıdır. Bu sebeple neyin yeşereceğine karar veren bir bahar gibi ancak onu buyuran sesin buyurganlığına, kara vicdanına, teşhirine cemre düşürür.

Kaynakça

- Ağaoğulları, M. A. (2004). *Kent devletinden imparatorluğa*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Albanidis, E., & Evangelia, V. (2008). The eleutheria (liberation games) of Plataea in Ancient Greece. *Studies in Physical Culture & Tourism*, 15, 49-52. <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/71406/edition/86749> adresinden alındı.
- Aristoteles. (1985). *Metafizik*. (A. Arslan, Çev.) İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- Aristoteles. (1997). *Nikomakhos’a etik*. (S. Babür, Çev.) Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Balme, M. (1984). Attitudes to work and leisure in Ancient Greece. *Greece and Rome*, 31(2), 140-152. doi:10.1017/S001.738.3500028515
- Borges, J. L. (2014). *Dantevari denemeler – Shakespeare’in belleği*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Butler, J. (2005). *İktidarın psikik yaşamı: Tabiyet üzerine teoriler*. (F. Tütüncü, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Cartledge, P. A. (1988). Serfdom in Classical Greece. L. Archer (ed.), *Slavery and Other Forms of Unfree Labour* içinde (s. 33-41). New York: Routledge.
- Cassin, E. A. (2014). Eleutheria. J. Lezra, & M. Wood (ed.), *Dictionary of Untranslatables: A Philosophical Lexicon* içinde (s. 250-257). Princeton: Princeton University Press.
- Castoriadis, C., & Arato, A. (1978). From Marx to Aristotle, from Aristotle to Us. *Social Research*, 45(4), 667-738.
- Cholbi, M. (2023). *Philosophical approaches to work and labor*. The Stanford Encyclopedia of Philosophy: <https://plato.stanford.edu/archives/sum2023/entries/work-labor> adresinden alındı
- Cuffel, V. (1966). The Classical Greek concept of slavery. *Journal of the History of Ideas*, 27(3), 323-342. doi:10.2307/2708589
- Deene, M. (2011). Naturalized citizens and social mobility in Classical Athens: The case of Apollodorus. *Greece and Rome*, 58(2), 159-175. doi:10.1017/s001.738.3511000039
- Edge, M. (2013). Freedom (eleutheria). R. Bagnall, K. Brodersen, C. B. Champion, A. Erskine ve S. Huebner (ed.), *The Encyclopedia of Ancient History* içinde. Wiley. doi:10.1002/978.144.4338386.wbeah04116
- Edge, M. (2019). Equality for equals. *Polis: The Journal for Ancient Greek and Roman Political Thought*, 36(2), 191-215. doi:10.1163/20512.996.12340207
- Fanon, F. (2016). *Siyah deri beyaz maskeler*. (C. Koytak, Çev.) İstanbul: Encore Yayınları.
- Filonik, J. (2019). “Living as one wishes” in Athens: The (anti-)democratic polemics. *Classical Philology*, 114(1), 1-24. doi:10.1086/701112

- Finley, M. I. (1964). Between slavery and freedom. *Comparative Studies in Society and History*, 6(3), 233-249. doi:10.1017/s001.041.7500002140
- Foucault, M. (2001). *Kelimeler ve şeyler*. (M. A. Kılıçbay, Çev.) İstanbul: İmge Kitabevi.
- Galeano, E. (2014). *Latin Amerika'nın kesik damarları*. (H. Hakmen, & A. Tokatlı, Çev.) İstanbul: Sel Yayınları.
- Hansen, M. H. (2010). Democratic freedom and the concept of freedom in Plato and Aristotle. *Greek, Roman, and Byzantine Studies*, 50(1), 1-27. <https://grbs.library.duke.edu/article/view/13041> adresinden alındı
- Janik, J. (2003). Eleutheria in Greek literature of 5 b.c, freedom and its limits in the Ancient World. *Electrum*, 9, 11-20.
- Küçüker, S. D. (2019). Thukydides'in tarih'i ekseninde Klasik Hellen polis'lerinin siyasi statüsü. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 74(3), 719-738. doi:10.33630/ausbf.552637
- Kyrtatas, D. J. (2011). Slavery and economy in the Greek world. P. Cartledge, & K. R. Bradley (ed.), *Cambridge World History of Slavery* içinde (Cilt 1, s. 91-111). Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/CHOL978.052.1840668.007
- Latour, B. (1993). *We have never been modern*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Le Guin, U. K. (2017). *Yerdeniz büyücüsü – Yerdeniz üçlemesi 1*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Mirhady, D. C. (1996). Torture and rhetoric in Athens. *The Journal of Hellenic Studies*, 116, 119–131. doi:doi:10.2307/631959
- Moore, G. (2011). *Politics of the gift: Exchanges in postructuralism*. Edinburgh: Edinburgh University Press. doi:10.3366/edinburgh/978.074.8642021.003.0003
- Morrisson, I. (2018). Nietzsche on guilt: Dependency, debt, and imperfection. *European Journal of Philosophy*(26), 974-990. doi:10.1111/ejop.12317
- Nederman, C. J. (2008). Men at work: Poesis, politics and labor in Aristotle and some Aristotelians. *Analyse & Kritik*, 30(1), 17-31. doi:doi.org/10.1515/auk-2008-0102
- Okyere, M. K. (2017). Asante an outline of labour in Plato's thought. *Journal of Advocacy, Research and Education*, 4(2), 86-95.
- Sears, M. A. (2015). Thucydides, Rousseau, and forced freedom: Brasidas' speech at Acanthus. *Phoenix*, 69(3/4), 242-267. doi:10.7834/phoenix.69.3-4.0242
- Silagadze, A. (2019). Plato on economic foundations of an "ideal state". *Bulletin of the Georgian National Academy of Sciences*, 13(2), 141-145.
- Silver, M. (2006). Slaves versus free hired workers in Ancient Greece. *Historia*, 55(3), 257-263. <https://www.jstor.org/stable/4436815> adresinden alındı.
- Sloterdijk, P. (2009). Rules for the human zoo: A response to the letter on humanism. *Environment and Planning D: Society and Space*, 27(1), 12-28. doi:10.1068/dst3
- Sylvester, C. (1999). The classical idea of leisure: Cultural ideal or class prejudice? *Leisure Sciences*, 21(1), 3-16. doi:10.1080/014.904.099273255
- Timofeeva, O. (2017). Freedom is slavery. *Crisis & Critique*, 4(1), 425-445. <http://crisiscritique.org/2017/march/Oxana%20Timofeeva.pdf> adresinden alındı
- Van Gogh, V. (1885). *The potato eaters [Yağlı Boya]*. Van Gogh Müzesi, Amsterdam, Hollanda. <https://www.vangoghmuseum.nl/en/collection/s0005V1962> adresinden alındı.
- Verboven, K. (2012). Attitudes to work and workers in Classical Greece and Greece and Rome. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geschiedenis*(11), 67-87.

- Vlassopoulos, K. (2007). Free spaces: Identity, experience and democracy in Classical Athens. *The Classical Quarterly*, 57(1), 33-52. doi:10.1017/S0009838807000031
- Vlassopoulos, K. (2009). Slavery, freedom and citizenship in Classical Athens: Beyond a legalistic approach. *European Review of History: Revue Européenne D'histoire*, 16(3), 347-363. doi:10.1080/135.074.80902916852
- Vlassopoulos, K. (2011). Greek slavery: From domination to property and back again. *Journal of Hellenic Studies*, 131, 115-130. doi:10.1017/S007.542.6911000085
- Wedin, T., & Wilén, C. (2020). Ancient equality against modern democracy: resources of critique in Hannah Arendt and Ellen Meiksins Wood. *Distinktion: Journal of Social Theory*, 21(1), 19-45. doi:10.1080/1600910X.2019.165.3347
- Wood, E. M. (2008). *Kapitalizm demokrasiye karşı: Tarihsel maddeciliğin yeniden yorumlanması*. (Ş. Artan, Çev.) İstanbul: Yordam Kitap.
- Wood, E. M. (2013). *Yurttaşlardan lordlara: Eskiçağdan Ortaçağa batı siyasal düşüncesinin toplumsal tarihi*. (O. Köymen, Çev.) İstanbul: Yordam Kitap.
- Woods, S. (1999). Is freedom slavery. *The Iowa Review*, 29(3), 36-45. doi:10.17077/0021-065X.5194
- Zelnick-Abramovitz, R. (2009). Freed slaves, their status and state control in Ancient Greece. *European Review of History: Revue européenne d'histoire*, 16(3), 303-318. doi:10.1080/135.074.80902916779

***Eleutheria* as a Revelation that Echoes Dominancy**

Haktan KALIR*

If we were to provide an initial definition for *eleutheria*, it would be as follows: *Eleutheria* is a freedom related to sovereignty. However, this definition is insufficient and needs to be expanded. But, before discussing this expansion, it is necessary to examine the studies that define *eleutheria*.

There is a considerable body of literature addressing the concept of *eleutheria*. When examining this literature, it can be divided into approximately six categories. The first category includes dictionary-style studies (Albanidis & Evangelia, 2008; Cassin, 2014), which subject the concept to etymological origin analysis, and consequently provide limited critical interpretations. The second category consists of readings (Cuffel, 1966; Wood, 2013, pp. 68-110) that solely focus on philosophical texts, thus downplaying philosophers' interventions that were essentially misguided and vanished into history (Filonik, 2019; Hansen, 2010; Sylvester, 1999). In the third category, indirect *eleutheria* research (Balme, 1984; Cartledge, 1988; Kyrtatas, 2011) deals with labor-related matters in Ancient Greece but does not make *eleutheria*, which directly determines the freedom of labor, a central focus. The fourth category includes studies (Finley, 1964; Sears, 2015; Silver, 2006) that concern themselves with freedom but either do not mention *eleutheria* at all or treat the concept merely as an Ancient Greek word. The fifth category encompasses a group that either centers on *eleutheria* or employs it as a comparative element for defining freedom in Ancient Greece (Edge, 2013; Janik, 2003; Küçüker, 2019). However, this group tends to narrow their examination to a specific period, which confines *eleutheria* within a limited historical framework, thus underestimating its foundational role in modern democracies. Even the sixth group (Wood, 2008; Wood, 2013), which constitutes studies that establish *eleutheria* as a regulating concept, falls short by disregarding the relationship between slaves and *eleutheria* and how their economic existence made freedom possible (Deene, 2011; Vlassopoulos, 2007; Wedin & Wilén, 2020).

In a significant portion of the groups studying *eleutheria*, two fundamental shortcomings arise: (i) *Eleutheria* is rarely subjected to interdisciplinary readings, resulting in its exclusive examination

---

* Hacettepe University, Ankara, Türkiye. E-mail: haktan.kalir@hacettepe.edu.tr. ORCID: 0000-0001-7595-8000

as a philosophical, legal, or economic concept; (ii) *Eleutheria* is often studied as a historical concept, with its critical influence on modern democracies being critically underestimated.

Based on these criticisms, this article puts forth the argument that *eleutheria* can only be comprehended through a genealogical examination. The reason for subjecting *eleutheria* to an examination that encompasses meaning, context, and interpretation simultaneously lies fundamentally in this argument. Thus, the article has managed to include not only the etymological origins that underpin *eleutheria* but also the philosophical content that intervenes in it and the societal conditions that shape it. *Eleutheria* has not been regarded solely as an economic, legal, or philosophical concept; instead, it has been examined in terms of the kinds of epistemological and ontological relationships it establishes with *nomos*, *sophia*, and *telos*. Consequently, as an initial definition, it has been concluded that *eleutheria* represents a concept of freedom concerning sovereignty.

In Ancient Greece, especially in Athens, where sovereignty shaped every aspect of life, *eleutheria* became a foundational element of existence in the ancient world. The different relationships established through *eleutheria* with women, slaves, philosophers, and peasants thus become critical. The boundaries of practices for the deepening and expansion of freedom are also the boundaries of sovereignty. It is the intertwining of *eleutheria* with sovereignty that positions it as a regulatory element, enabling a comparative analysis of later historical definitions of freedom such as *otium*, *liberty*, and *freedom*, and revealing the concealed economic connections within them. What is critical here is that *eleutheria* represents an enduring definition of freedom in the ancient world. Its occasional excessive economic content, the power attributed to the thinkers and lawmakers who defined freedom, has also influenced modern conceptions of freedom. The connection between *freedom* and *eleutheria* can fundamentally be read as a continuity in the limitation of sovereignty. The roots of fragmented freedoms based on ethnicity, gender, labour, and race, without sustained activism and recognition policies, can be found in the hierarchies of knowledge and existence that the ancient world and its legacy have bequeathed. The primary weakness in the literature is the emphasis on the intertemporal connection to *eleutheria*. Therefore, we must redefine our first definition of *eleutheria* in a broader sense: *Eleutheria* was based on a hierarchical distribution of sovereignty and established an exclusionary foundation for many subsequent definitions of freedom. This perspective can also be observed in the two studies that define *eleutheria* as a democratizing form of freedom.

The emancipated citizen-peasant in the *polis* and the non-agricultural production classes in the ambiguous domains challenged the boundaries of *eleutheria*'s definition. However, these challenges never led to a sufficiently destructive overthrow of sovereignty. For instance, Wood's concept of the peasants' freedom from debt turned them into equals among citizens, but it didn't affect the position of those who couldn't become citizens. Vlassopoulos' equalizing "empty space" in Ancient Greece regarded individuals who were not free as equal to those who were free in a very limited space and time frame. However, this space and time were intended for the preservation and benefit of the *polis*, which restricted freedom, and it was never transformative. Consequently,

both forms of emancipation were profoundly exclusionary. *Eleutheria*, right from its inception, was associated with a moment of decision, emerging in response to an adversary or the 'other.' Therefore, *eleutheria* can be described as a freedom definition circumscribed by the boundaries of an adversary or the 'other'; it is an echo that will fade away unless invoked. Here, the root of *eleutheria*'s limited freedom becomes evident. *Eleutheria* originated in a moment of antagonism and otherness, making it a definition of freedom confined by adversaries. It raises the question of whether this limited freedom stemming from *eleutheria* contributed to the antagonistic politics at the core of democracies.